

PODATEK OD SPADKÓW I DAROWIZN

Komentarz

Stanisław Bogucki, Grzegorz Liszewski
Paweł Smoleń, Jan Szczygieł, Krzysztof Winiarski

KOMENTARZE PRAKTYCZNE

PODATEK OD SPADKÓW I DAROWIZN

Komentarz

Stanisław Bogucki, Grzegorz Liszewski
Paweł Smoleń, Jan Szczygieł, Krzysztof Winiarski

KOMENTARZE PRAKTYCZNE

Stan prawny na 1 sierpnia 2021 r.

Stanisław Bogucki, nr ORCID: 0000-0002-5532-3080

Grzegorz Liszewski, nr ORCID: 0000-0003-4673-4467

Paweł Smoleń, nr ORCID: 0000-0001-6607-3446

Jan Szczygieł, nr ORCID: 0000-0001-8273-614X

Krzysztof Winiarski, nr ORCID: 0000-0002-2213-9973

Recenzent

Dr hab. Rafał Dowgier, prof. UwB

Wydawca

Grzegorz Jarecki

Redaktor prowadzący

Kinga Zajac

Opracowanie redakcyjne

Violet Design Wioletta Kowalska

Projekt okładek serii

Wojtek Kwiecień-Janikowski, Przemek Dębowski

Komentarze do poszczególnych części napisali:

Stanisław Bogucki – wstęp; art. 1 ust. 1 pkt 2, ust. 2; art. 1a, 2; uwagi do art. 3; art. 3 pkt 1;

art. 4 ust. 1 pkt 9; art. 8, 11, 12, 13, 20, 21

Grzegorz Liszewski – art. 3 pkt 2, 4, 4a, 5, 6, 7; art. 4 ust. 1 pkt 5, 5a, 6, 8, ust. 4; art. 5, 6, 16

Paweł Smoleń – art. 4 ust. 1 pkt 1, 3, 12; art. 9, 14, 15

Jan Szczygieł – uwagi do art. 1; art. 1 ust. 1 pkt 1, 3, 4, 5, 6; art. 4 ust. 1 pkt 15, 16, 17, 18;

art. 4a, 4b, 17, 17a

Krzysztof Winiarski – art. 7, 18, 19

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2021

ISBN 978-83-8246-345-3

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 22 535 82 19

e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	7
Wstęp	13
USTAWA z dnia 28 lipca 1983 r. o podatku od spadków i darowizn	21
Rozdział 1. Przedmiot opodatkowania	23
Art. 1. [Zakres opodatkowania]	23
Art. 1a. [Rozszerzenie stosowania przepisów o nieodpłatnym zniesieniu współwłasności]	127
Art. 2. [Rzeczy i prawa majątkowe za granicą]	132
Art. 3. [Wyłączenia przedmiotowe z opodatkowania]	150
Art. 4. [Zwolnienia przedmiotowe]	171
Art. 4a. [Zwolnienia podmiotowe]	210
Art. 4b. [Zwolnienie od podatku nabycia przedsiębiorstwa osoby fizycznej lub udziału w nim w drodze dziedziczenia lub zapisu windykacyjnego]	228
Rozdział 2. Obowiązek podatkowy	238
Art. 5. [Podmiot opodatkowania]	238
Art. 6. [Chwila powstania obowiązku podatkowego]	242
Rozdział 3. Podstawa opodatkowania	269
Art. 7. [Podstawa opodatkowania]	269
Art. 8. [Wartość rzeczy i praw majątkowych]	300
Art. 9. [Kwoty wolne od podatku]	330
Art. 10. (uchylony).	334
Art. 11. [Wygaśnięcie zobowiązania]	334
Art. 12. [Świadczenia powtarzające się]	337
Art. 13. [Wartość świadczeń powtarzających się]	341
Rozdział 4. Wysokość podatku	347
Art. 14. [Grupy podatkowe]	347
Art. 15. [Stawki podatku]	364
Art. 16. [Ulga mieszkaniowa]	369
Art. 17. [Wzrost cen]	399

Rozdział 4a. Zeznania podatkowe	402
Art. 17a. [Obowiązek złożenia zeznania podatkowego]	402
Rozdział 5. Płatnicy	413
Art. 18. [Płatnicy podatku]	413
Art. 19. [Obowiązki dłużników spadkodawcy]	426
Rozdział 6. Przepisy przejściowe i końcowe	434
Art. 20. [Przepis derogacyjny]	434
Art. 21. [Wejście w życie ustawy]	437
Bibliografia	445
Wykaz orzecznictwa	461
Indeks rzeczowy	477
Autorzy	485

WYKAZ SKRÓTÓW

Akty prawne

k.c.	–	ustawa z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2020 r. poz. 1740 ze zm.)
k.k.	–	ustawa z 6.06.1997 r. – Kodeks karny (Dz.U. z 2020 r. poz. 1444 ze zm.)
Konstytucja RP	–	Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r. (Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.)
k.p.c.	–	ustawa z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (Dz.U. z 2020 r. poz. 1575 ze zm.)
k.r.o.	–	ustawa z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2020 r. poz. 1359)
KŚT	–	Klasyfikacja Środków Trwałych wprowadzona rozporządzeniem Rady Ministrów z 3.10.2016 r. w sprawie Klasyfikacji Środków Trwałych (KŚT) (Dz.U. poz. 1864)
Modelowa Konwencja OECD	–	Modelowa Konwencja w sprawie podatku od dochodu i majątku (Model Tax Convention on Income and on Capital)
o.p.	–	ustawa z 29.08.1997 r. – Ordynacja podatkowa (Dz.U. z 2020 r. poz. 1325 ze zm.)
p.a.s.c.	–	ustawa z 28.11.2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego (Dz.U. z 2021 r. poz. 709 ze zm.)
PKOB	–	Polska Klasyfikacja Obiektów Budowlanych wprowadzona rozporządzeniem Rady Ministrów z 30.12.1999 r. w sprawie Polskiej Klasyfikacji Obiektów Budowlanych (PKOB) (Dz.U. Nr 112, poz. 1316 ze zm.)
pr. aut.	–	ustawa z 4.02.1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Dz.U. z 2021 r. poz. 1062)
pr. bank.	–	ustawa z 29.08.1997 r. – Prawo bankowe (Dz.U. z 2020 r. poz. 1896 ze zm.)
pr. bud.	–	ustawa z 7.07.1994 r. – Prawo budowlane (Dz.U. z 2020 r. poz. 1333 ze zm.)

pr. not.	–	ustawa z 14.02.1991 r. – Prawo o notariacie (Dz.U. z 2020 r. poz. 1192 ze zm.)
pr. spółdz.	–	ustawa z 16.09.1982 r. – Prawo spółdzielcze (Dz.U. z 2021 r. poz. 648 ze zm.)
p.w.p.	–	ustawa z 30.06.2000 r. – Prawo własności przemysłowej (Dz.U. z 2021 r. poz. 324)
rozporządzenie eIDAS	–	rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 910/2014 z 23.07.2014 r. w sprawie identyfikacji elektronicznej i usług zaufania w odniesieniu do transakcji elektronicznych na rynku wewnętrznym oraz uchylające dyrektywę 1999/93/WE (Dz.Urz. UE L 257, s. 73)
rozporządzenie nr 650/2012	–	rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/2012 z 4.07.2012 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego (Dz.Urz. UE L 201, s. 107, ze zm.)
rozporządzenie nr 1408/2013	–	rozporządzenie Komisji (UE) nr 1408/2013 z 18.12.2013 r. w sprawie stosowania art. 107 i 108 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej do pomocy de minimis w sektorze rolnym (Dz.Urz. UE L 352, s. 9, ze zm.)
rozporządzenie w sprawie wyceny	–	rozporządzenie Rady Ministrów z 21.09.2004 r. w sprawie wyceny nieruchomości i sporządzania operatu szacunkowego (Dz.U. z 2021 r. poz. 555)
TFUE	–	Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (wersja skonsolidowana: Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 47)
TWE	–	Traktat ustanawiający Wspólnotę Europejską (wersja skonsolidowana: Dz.Urz. UE C 321E z 2006 r., s. 37)
u.d.j.s.t.	–	ustawa z 13.11.2003 r. o dochodach jednostek samorządu terytorialnego (Dz.U. z 2021 r. poz. 38 ze zm.)
u.f.i.	–	ustawa z 27.05.2004 r. o funduszach inwestycyjnych i zarządzaniu alternatywnymi funduszami inwestycyjnymi (Dz.U. z 2021 r. poz. 605 ze zm.)
u.f.p.b.	–	ustawa z 26.10.1995 r. o niektórych formach popierania budownictwa mieszkaniowego (Dz.U. z 2019 r. poz. 2195 ze zm.)
u.g.n.	–	ustawa z 21.08.1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz.U. z 2020 r. poz. 1990 ze zm.)
u.i.k.e.	–	ustawa z 20.04.2004 r. o indywidualnych kontach emerytalnych oraz indywidualnych kontach zabezpieczenia emerytalnego (Dz.U. z 2019 r. poz. 1808 ze zm.)

u.k.w.h.	–	ustawa z 6.07.1982 r. o księgach wieczystych i hipotece (Dz.U. z 2019 r. poz. 2204 ze zm.)
umowa polsko-kanadyjska	–	umowa zawarta w dniu 4.05.1987 r. między rządem Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej a rządem Kanady w sprawie unikania podwójnego opodatkowania w zakresie podatków od dochodu i majątku (Dz.U. z 1990 r. Nr 38, poz. 216)
u.o.f.f.e.	–	ustawa z 28.08.1997 r. o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych (Dz.U. z 2020 r. poz. 105 ze zm.)
u.o.z.o.z.	–	ustawa z 23.07.2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. z 2021 r. poz. 710 ze zm.)
u.p.c.c.	–	ustawa z 9.09.2000 r. o podatku od czynności cywilnoprawnych (Dz.U. z 2020 r. poz. 815 ze zm.)
u.p.d.o.f.	–	ustawa z 26.07.1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (Dz.U. z 2021 r. poz. 1128 ze zm.)
u.p.k.	–	ustawa z 25.06.2015 r. – Prawo konsularne (Dz.U. z 2021 r. poz. 823 ze zm.)
u.p.p.e.	–	ustawa z 20.04.2004 r. o pracowniczych programach emerytalnych (Dz.U. z 2020 r. poz. 686 ze zm.)
u.p.p.k.	–	ustawa z 4.10.2018 r. o pracowniczych planach kapitałowych (Dz.U. z 2020 r. poz. 1342 ze zm.)
u.p.r.	–	ustawa z 15.11.1984 r. o podatku rolnym (Dz.U. z 2020 r. poz. 333)
u.p.s.d.	–	ustawa z 28.07.1983 r. o podatku od spadków i darowizn (Dz.U. z 2021 r. poz. 1043)
u.r.p.r.	–	ustawa z 8.07.2005 r. o realizacji prawa do rekompensaty z tytułu pozostawienia nieruchomości poza obecnymi granicami Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 2017 r. poz. 2097)
u.s.m.	–	ustawa z 15.12.2000 r. o spółdzielniach mieszkaniowych (Dz.U. z 2021 r. poz. 1208)
ustawa o NBP	–	ustawa z 29.08.1997 r. o Narodowym Banku Polskim (Dz.U. z 2020 r. poz. 2027)
ustawa o obywatelstwie	–	ustawa z 2.04.2009 r. o obywatelstwie polskim (Dz.U. z 2020 r. poz. 347)
ustawa o zarządzie sukcesyjnym	–	ustawa z 5.07.2018 r. o zarządzie sukcesyjnym przedsiębiorstwem osoby fizycznej i innych ułatwieniach związanych z sukcesją przedsiębiorstw (Dz.U. z 2021 r. poz. 170)
u.s.u.s.	–	ustawa z 13.10.1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (Dz.U. z 2021 r. poz. 423 ze zm.)
u.w.l.	–	ustawa z 24.06.1994 r. o własności lokali (Dz.U. z 2021 r. poz. 1048)
u.w.r.	–	ustawa z 9.06.2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej (Dz.U. z 2020 r. poz. 821 ze zm.)

Zbiory orzeczeń i czasopisma

CBOSA	–	Centralna Baza Orzeczeń Sądów Administracyjnych, http://orzeczenia.nsa.gov.pl
KPP	–	Kwartalnik Prawa Podatkowego
M.Pod.	–	Monitor Podatkowy
M.Prawn.	–	Monitor Prawniczy
ONSA	–	Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego
ONSAiWSA	–	Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego i wojewódzkich sądów administracyjnych
OSNAPIUS	–	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
OSNC	–	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna
OSN(C)	–	Orzecznictwo Sądu Najwyższego (Izba Cywilna)
OSNCK	–	Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izby Cywilnej i Izby Karnej
OSNC-ZD	–	Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Cywilna – Zbiór Dodatkowy
OSNP	–	Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw Publicznych
OSNPG	–	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Wydawnictwo Prokuratury Generalnej
OSP	–	Orzecznictwo Sądów Polskich
OSPika	–	Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
OTK-A	–	Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego; zbiór urzędowy, Seria A
PiP	–	Państwo i Prawo
POP	–	Przegląd Orzecznictwa Podatkowego
PP	–	Przegląd Podatkowy
RPEiS	–	Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
ZNSA	–	Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego

Inne

GUS	–	Główny Urząd Statystyczny
IKE	–	Indywidualne Konto Emerytalne
IKZE	–	Indywidualne Konto Zabezpieczenia Emerytalnego
NBP	–	Narodowy Bank Polski
NSA	–	Naczelnny Sąd Administracyjny
OFE	–	Otwarty Fundusz Emerytalny
PPK	–	Pracowniczy Plan Kapitałowy
SA	–	Sąd Apelacyjny
SO	–	Sąd Okręgowy

SN	–	Sąd Najwyższy
TK	–	Trybunał Konstytucyjny
TS lub Trybunał Sprawiedliwości	–	Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej (od 1.12.2009 r.; poprzednio do 30.11.2009 r. Europejski Trybu- nał Sprawiedliwości)
WSA	–	wojewódzki sąd administracyjny

WSTĘP

1. Komentarz zawiera objaśnienia do przepisów ustawy z 28.07.1983 r. o podatku od spadków i darowizn¹, a także przepisów wykonawczych do tego aktu prawnego. Do katalogu zdarzeń statuujących obowiązek podatkowy w podatku od spadków i darowizn komentowana ustawa zalicza w sposób enumeratywny nabycie przez osoby fizyczne własności rzeczy znajdujących się na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej lub praw majątkowych wykonywanych na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej tytułem: 1) dziedziczenia, zapisu zwykłego, dalszego zapisu, zapisu windykacyjnego, polecenia testamentowego; 2) darowizny, polecenia darczyńcy; 3) zasiedzenia; 4) nieodpłatnego zniesienia współwłasności; 5) zachowku, jeżeli uprawniony nie uzyskał go w postaci uczynionej przez spadkodawcę darowizny lub w drodze dziedziczenia albo w postaci zapisu; 6) nieodpłatnej: renty, użytkowania oraz służebności. Podatkowi podlega również nabycie praw do wkładu oszczędnościowego na podstawie dyspozycji wkładem na wypadek śmierci oraz nabycie jednostek uczestnictwa na podstawie dyspozycji uczestnika funduszu inwestycyjnego otwartego albo specjalistycznego funduszu inwestycyjnego otwartego na wypadek jego śmierci. Należy dostrzec, że połowa zdarzeń powodujących powstanie obowiązku w podatku od spadków i darowizn nie ma jakiegokolwiek związku ze spadkobranie czy darowizną. Istnieje zatem rozbieżność pomiędzy zakresem (art. 1 u.p.s.d.) a tytułem omawianej ustawy („Podatek od spadków i darowizn”). Bardziej właściwe byłoby w związku z tym nazywanie go podatkiem od nieodpłatnego nabycia praw majątkowych².

2. Ustawa o podatku od spadków i darowizn została przygotowana w innych warunkach politycznych, społecznych i gospodarczych, co zwłaszcza w kolejnych latach od przełomowego roku 1989 wymuszało konieczność jej licznych modyfikacji, wielokrotne zaś nowelizacje skutkowały potrzebą ogłoszenia tekstów jednolitych.

Istotną zmianą było objęcie od 1.01.1990 r. obowiązkiem w podatku od spadków i darowizn nabycia własności rzeczy i praw majątkowych tylko przez osoby fizyczne. Do

¹ Dz.U. z 2021 r. poz. 1043.

² P. Smoleń [w:] *System Prawa Finansowego*, t. 3, *Prawo daninowe*, red. L. Etel, Warszawa 2010, s. 329–330.

tego czasu obowiązek podatkowy dotyczył również osób prawnych niebędących jednostkami gospodarki społecznej od nabycia własności rzeczy znajdujących się w kraju i praw majątkowych wykonywanych w drodze spadku lub darowizny. W miejsce dotąd przewidzianych czterech grup podatkowych od 1.01.1990 r. wprowadzone zostały trzy grupy podatkowe – każda posiadająca trzy odrębne skale podatkowe i własne kwoty wyłączone z podstawy opodatkowania. Z historycznego punktu widzenia istotne były również zmiany wprowadzone od 24.08.1995 r., które polegały na wdrożeniu zasady ustalania podstawy opodatkowania w odniesieniu do cen rynkowych z dnia powstania obowiązku podatkowego, kwot wolnych od podatku w wysokości obowiązującej w dniu powstania obowiązku podatkowego oraz zmniejszeniu liczby progów podatkowych i wysokości stawek podatkowych.

Z dniem 1.01.2007 r. do obowiązujących w ustawie o podatku od spadków i darowizn zwolnień podmiotowo-przedmiotowych wprowadzono, dodając art. 4a, zwolnienia podmiotowe dotyczące najbliższej rodziny (tj. małżonka, zstępnych, wstępnych, pasierba, rodzeństwo, ojczyma i macochy) mające zastosowanie wyłącznie do nabycia, które nastąpiło po dniu 31.12.2006 r. Wprowadzone zmiany zniosły solidarny obowiązek zapłaty podatku ciążyący do tej pory zarówno na obdarowanym, jak i darczyńcy. Na mocy obowiązujących obecnie przepisów obowiązek zapłaty podatku od spadków i darowizn ciąży na nabywcy własności rzeczy i praw majątkowych (np. w przypadku umowy darowizny podatnikiem jest obdarowany). Zupełną nowością było wprowadzenie przez ustawodawcę sankcyjnej stawki podatkowej w wysokości 20%, która ma zastosowanie w przypadkach, gdy obowiązek podatkowy powstanie wskutek powołania się podatnika przed organem podatkowym lub organem kontroli skarbowej, w toku czynności sprawdzających, postępowania podatkowego, kontroli podatkowej lub postępowania kontrolnego na okoliczność dokonania darowizny lub nabycia w drodze polecenia darczyńcy, a należny od tego nabycia podatek nie został zapłacony (odnosi się to również do tych okoliczności, które miały miejsce przed dniem 1.01.2007 r.).

W rezultacie zmiany art. 4a ust. 1 pkt 1 i ust. 2 u.p.s.d. od 1.01.2009 r. przedłużono z miesiąca do 6 miesięcy terminy, w których nabywcy określani w art. 4a ust. 1 u.p.s.d. (małżonek, zstępni, wstępni, pasierb, rodzeństwo, ojczym i macocha) muszą zgłosić nabycie własności rzeczy lub praw majątkowych właściwemu naczelnikowi urzędu skarbowego, jeżeli chcą oni skorzystać ze zwolnienia od podatku.

Z dniem 1.05.2011 r. dodano art. 3 pkt 7 u.p.s.d. W wyniku tej zmiany podatkwowi nie podlega nabycie w drodze spadku kwoty składek zewidencjonowanych na subkoncie, o którym mowa w art. 40a ustawy z 13.10.1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych³. Od 1.01.2012 r. zmieniono art. 3 pkt 6 u.p.s.d. Na skutek tej zmiany podatkwowi nie podlega nabycie w drodze spadku środków zgromadzonych na indywidualnym koncie

³ Dz.U. z 2021 r. poz. 423 ze zm.

zabezpieczenia emerytalnego. Od 1.01.2019 r. wprowadzono w art. 3 pkt 4a u.p.s.d. wyłączenie z opodatkowania nabycia w drodze dziedziczenia środków z pracowniczego planu kapitałowego.

W związku z wprowadzeniem w ustawie z 23.04.1964 r. – Kodeks cywilny⁴ instytucji zapisu windykacyjnego z dniem 23.10.2011 r. zmieniono art. 1 ust. 1 pkt 1, art. 3 pkt 2, art. 4 ust. 1 pkt 9, art. 6 ust. 1 pkt 2, art. 7 ust. 2, art. 16 ust. 1 oraz dodano art. 6 ust. 1 pkt 2b u.p.s.d. Skutkiem tej nowelizacji było przyjęcie (z pewnymi wyłączeniami), że podatkowi od spadków i darowizn podlega również nabycie przez osoby fizyczne własności rzeczy znajdujących się na terytorium RP lub praw majątkowych wykonywanych na terytorium RP tytułem zapisu windykacyjnego. Przewidziane zostały również pewne zwolnienia w przypadku nabycia w drodze zapisu windykacyjnego, a także uregulowano, że przy nabyciu w drodze zapisu windykacyjnego obowiązek podatkowy powstaje z chwilą uprawomocnienia się orzeczenia sądu stwierdzającego nabycie spadku, postanowienia częściowego stwierdzającego nabycie przedmiotu zapisu windykacyjnego lub zarejestrowania aktu poświadczenia dziedziczenia.

Od 7.10.2013 r. zmieniono art. 4a ust. 1 pkt 2 u.p.s.d., zrównując status rachunku płatniczego z rachunkiem bankowym w zakresie dokumentowania dokonanej darowizny pieniężnej. Zmiana jest rezultatem przyjęcia jednolitej regulacji dla całego sektora usług płatniczych, niezależnie od rodzaju podmiotu świadczącego te usługi. Wcześniej ustawa o podatku od spadków i darowizn nie pozwalała na skorzystanie ze zwolnienia podatkowego za pośrednictwem rachunku płatniczego prowadzonego przez niebankowe instytucje.

W dniu 16.08.2012 r. weszło w życie rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/2012 z 4.07.2012 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego⁵. Rozporządzenie to począwszy od 17.08.2015 r. jest stosowane w sposób bezpośredni bez potrzeby implementacji do polskiego systemu prawnego. Niektóre kwestie w nim przewidziane nie zostały jednak uregulowane wyczerpująco, w związku z czym zachodziła konieczność wprowadzenia przepisów, które uzupełniły tę regulację na poziomie prawa krajowego.

W związku z wprowadzeniem europejskiego poświadczenia spadkowego jako dodatkowego dokumentu, który może służyć wykazywaniu praw do spadku, z dniem 17.08.2015 r. dodano art. 4a ust. 1a oraz zmieniono art. 4a ust. 2 i 3 i art. 6 ust. 1 pkt 2b u.p.s.d. Zmiany polegały na określeniu terminu, w którym powstaje obowiązek zgło-

⁴ Dz.U. z 2020 r. poz. 1740 ze zm.

⁵ Dz.Urz. UE L 201, s. 107, ze zm.

szenia nabycia własności w drodze dziedziczenia w celu uzyskania zwolnienia od podatku od spadków i darowizn (art. 4a ust. 1 u.p.s.d.) oraz w którym powstaje obowiązek podatkowy (art. 6 ust. 1 pkt 2b u.p.s.d.), w sytuacjach gdy dokumentem potwierdzającym nabycie własności będzie europejskie poświadczenie spadkowe. Miarodajny przy określaniu tych terminów jest moment wydania europejskiego poświadczenia spadkowego, które zgodnie z art. 69 i 73 ust. 1 rozporządzenia nr 650/2012 jest skuteczne już z momentem jego wydania przez właściwy organ. Powyższe dotyczy sytuacji, w których europejskie poświadczenie spadkowe będzie jedynym dokumentem potwierdzającym nabycie własności w drodze dziedziczenia (tzn. gdy nie będzie poprzedzone wydaniem postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku lub sporządzeniem aktu poświadczenia dziedziczenia).

Istotne zmiany ustawy o podatku od spadków i darowizn zostały wprowadzone od 1.01.2016 r. W założeniu miały one przede wszystkim uszczelnić system podatkowy, ale także ograniczyć wątpliwości interpretacyjne.

Objęto opodatkowaniem nieodpłatne nabycie własności rzeczy wspólnej (wspólnego prawa majątkowego) albo jej części przez niektórych dotychczasowych współwłaścicieli na dalszą współwłasność (art. 1a u.p.s.d.). Dotychczas opodatkowaniu podatkiem od spadków i darowizn podlegało wyłącznie nieodpłatne zniesienie współwłasności, którego skutkiem było całkowite zniesienie stosunku współwłasności. Od 1.01.2016 r. opodatkowaniu podlega każde nieodpłatne zniesienie współwłasności, w tym w przypadkach, gdy nie dochodzi do całkowitego zniesienia stosunku współwłasności.

Ograniczono zakres zwolnienia od podatku z tytułu nabycia własności nieruchomości stanowiących gospodarstwo rolne lub jego część (art. 4 ust. 1 pkt 1 u.p.s.d.). Przed wskazaną nowelizacją zwolnione od podatku było nabycie własności lub prawa użytkowania wieczystego nieruchomości lub jej części wraz z częściami składowymi (z wyjątkiem budynków i urządzeń wskazanych przepisami art. 4 ust. 1 pkt 1 lit. a–c u.p.s.d. w brzmieniu obowiązującym do 31.12.2015 r.) pod warunkiem, że w rozumieniu przepisów o podatku rolnym w chwili nabycia ta nieruchomość stanowi gospodarstwo rolne lub jego część albo wejdzie w skład gospodarstwa rolnego będącego własnością nabywcy i to gospodarstwo rolne będzie prowadzone przez nabywcę przez okres co najmniej 5 lat od dnia nabycia. Od 1.01.2016 r. zakres tego zwolnienia został istotnie ograniczony. Zwolnienie obejmuje tylko nabycie własności gruntów, stanowiących gospodarstwo rolne w rozumieniu przepisów o podatku rolnym, wraz z będącymi ich częścią składową drzewami i innymi roślinami. Warunkiem zwolnienia jest, aby powierzchnia gospodarstwa rolnego utworzonego lub powstałego w wyniku powiększenia była nie mniejsza niż 11 ha i nie większa niż 300 ha.

Zmiany zaszły również w przepisach określających zwolnienie obejmujące nabycie własności rzeczy lub praw przez najbliższą rodzinę (małżonka, zstępnych, wstępnych,

pasierba, rodzeństwo, ojczyma i macochę). Z dniem 1.01.2016 r. dokonano zmiany art. 4a ust. 1 pkt 1 u.p.s.d. wprowadzającego warunek obowiązku zgłoszenia, nie obejmując nim, w ramach odesłania do momentu powstania obowiązku podatkowego, art. 6 ust. 1 pkt 6 u.p.s.d., a zatem do nabycia w drodze zasiedzenia.

Opodatkowano nabycie w częściach, które przed 1.01.2016 r. nie skutkowało powstaniem obowiązku podatkowego w podatku od spadków i darowizn. Od 1.01.2016 r., jeżeli nabycie następuje w częściach, obowiązek podatkowy powstaje z chwilą nabycia poszczególnych części (art. 6 ust. 1a u.p.s.d.).

W art. 16 ust. 7 pkt 2 u.p.s.d. doprecyzowano warunek ulgi mieszkaniowej polegającej na zamieszkiwaniu przez 5 lat. Dotychczas istniały wątpliwości, czy jest możliwe (ze względu na konieczność zmiany warunków lub miejsca zamieszkiwania) zbycie bez utraty prawa do ulgi mieszkaniowej budynku lub lokalu będącego przedmiotem tej ulgi i nabycie nowo wybudowanego budynku lub lokalu. Od 1.01.2016 r. wyraźnie uregulowano, że możliwe jest (ze względu na konieczność zmiany warunków lub miejsca zamieszkiwania) zbycie bez utraty prawa do ulgi mieszkaniowej budynku lub lokalu będącego przedmiotem tej ulgi i nabycie nowo wybudowanego budynku lub lokalu.

Od 1.01.2016 r. zmiany zaszły również w odniesieniu do notariuszy jako płatników podatku od spadków i darowizn (art. 18 ust. 1 u.p.s.d.). Dotychczas notariusze nie byli płatnikami podatku od spadków i darowizn od dokonywanych w formie aktu notarialnego umów nieodpłatnego ustanowienia służebności i użytkowania. Obecnie są już płatnikami w tym zakresie, ponadto notariusze są obowiązani do składania deklaracji SD-2 wyłącznie w formie elektronicznej (art. 18 ust. 2 pkt 3 i 4 u.p.s.d.).

Od 1.05.2017 r. w art. 4 ust. 1 pkt 18 u.p.s.d. wprowadzono zwolnienie od podatku nabycia przez repatrianta budynku albo lokalu mieszkalnego. Zwolnienie dotyczy zarówno nabycia w drodze spadku, jak i darowizny, przy czym repatriant nie może być właścicielem innej nieruchomości o charakterze mieszkalnym. Z dniem 1.12.2018 r. uzupełniono z kolei art. 4 ust. 1 pkt 3 u.p.s.d. w zakresie zwolnienia od podatku również nabycia praw do wkładów w spółdzielni rolników.

Od 25.11.2018 r. zwolniono od podatku nabycie w drodze dziedziczenia lub zapisu windykacyjnego przedsiębiorstwa osoby fizycznej – niezależnie od stopnia pokrewieństwa (art. 4b u.p.s.d.). Ma to stanowić zachętę do przejmowania przedsiębiorstw także przez osoby nieobjęte dotychczasowym zwolnieniem, czyli dalszych krewnych i osoby obce. Warunki formalne stosowania nowego zwolnienia są podobne do warunków obowiązujących najbliższych krewnych (obowiązek zgłoszenia). Ponadto przyjęto, że długi i ciężary spadku związane z prowadzeniem przedsiębiorstwa obciążają wyłącznie to przedsiębiorstwo i nie podlegają odliczeniu od wartości pozostałych składników majątku wchodzącego w skład spadku (art. 7 ust. 3a u.p.s.d.).

Z dniem 27.10.2020 r. zmieniono krąg osób zwolnionych od podatku od spadków i darowizn, rozszerzając zakres pojęcia zstępnych. Jest to kontynuacja kierunku regulacji, ponieważ już z dniem 1.01.2012 r. dodano art. 4 ust. 1 pkt 17 u.p.s.d., zwalniający od podatku od spadków i darowizn nabycie w drodze dziedziczenia lub darowizny przez osoby tworzące rodzinę zastępczą lub prowadzącego rodzinny dom dziecka, o których mowa w przepisach o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, pieniędzy lub innych rzeczy pod warunkiem, że pieniądze te lub rzeczy w okresie 12 miesięcy od dnia ich otrzymania zostaną przeznaczone na cele bezpośrednio związane ze sprawowaniem pieczy zastępczej.

Od 27.10.2020 r. w art. 14 u.p.s.d. po ust. 4 dodano ust. 4a, zgodnie z którym za zstępnych w rozumieniu ustawy uważa się również osoby, które przebywają lub przebywały w rodzinie zastępczej, w rodzinnym domu dziecka, w placówce opiekuńczo-wychowawczej lub w regionalnej placówce opiekuńczo-terapeutycznej, o których mowa w przepisach o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, a za wstępnych także odpowiednio osoby tworzące rodzinę zastępczą, prowadzące rodzinny dom dziecka lub pracujące z dziećmi w placówce opiekuńczo-wychowawczej lub w regionalnej placówce opiekuńczo-terapeutycznej.

W uzasadnieniu nowelizacji ustawodawca zwrócił uwagę, że dziecko w rodzinnym domu dziecka czy rodzinie zastępczej w wielu przypadkach uważa swoich opiekunów za prawdziwych rodziców, a ich opiekunowie uważają je za własne dzieci już do końca życia. Wejście w życie przepisów pozwalających na to, aby osoby te były podobnie jak dzieci biologiczne lub przysposobione zwolnione z obowiązku odprowadzania podatku od spadków lub darowizn otrzymanych od swoich opiekunów jest – jak argumentuje ustawodawca – sprawiedliwe społecznie. Oznacza to, że po nowelizacji opiekunowie będą mogli nawet jeszcze za życia przekazać darowiznę lub sporządzić testament i przekazać majątek swoim podopiecznym.

3. Ustawa o podatku od spadków i darowizn od chwili wejścia w życie sprawia liczne trudności w interpretacji i stosowaniu poszczególnych jej przepisów. Wiąże się to przede wszystkim z ustaleniem wykładni przepisów ustawy, jej zakresu podmiotowego i przedmiotowego oraz obliczeniem wysokości podatku i jego zapłatą, które wymagają dokonywania różnych złożonych rodzajów wykładni, w tym oprócz wykładni językowej ukazują potrzebę korzystania z wykładni systemowej przez odwołanie się do przepisów innych ustaw podatkowych, a także regulacji spoza zakresu prawa podatkowego. Przepisy komentowanej ustawy nie zawierają bowiem definicji wielu użytych w niej pojęć.

Wkład w rozstrzyganie problemów interpretacyjnych wnosi – oprócz doktryny prawa podatkowego – praktyka stosowania prawa. Istotnym źródłem wiedzy w tym zakresie jest orzecznictwo sądów administracyjnych. Komentarz jest opracowaniem zbiorowym pięciorga autorów, którzy są sędziami, radcami prawnymi, członkami samorządowych

kolegiów odwoławczych i pracownikami naukowymi, a przy tym są autorami lub współautorami publikacji z różnych dziedzin prawa (monografie, komentarzy, artykułów, glos), także z zakresu prawa podatkowego i procedur podatkowych, jak również zajmują się działalnością popularyzatorską i naukową. Każdy z autorów w odniesieniu do komentowanych przez siebie przepisów prezentuje własne poglądy. Autorzy przedstawiają w objaśnieniach do poszczególnych przepisów stanowisko judykatury i doktryny, uwzględniają dotychczasowe publikacje (wcześniejsze komentarze do omawianej ustawy, *System Prawa Administracyjnego*, *System Prawa Cywilnego*, *System Prawa Finansowego*, *System Prawa Prywatnego*, a także monografie, artykuły i glosy) oraz orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego, Sądu Najwyższego, Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, a zwłaszcza Naczelnego Sądu Administracyjnego i wojewódzkich sądów administracyjnych oraz organów podatkowych.

Wydawnictwo i autorzy wyrażają przekonanie, że komentarz będzie stanowił istotny głos w dyskusji toczącej się wokół instytucji omawianego podatku, którą od lat prowadzą w ramach swojej działalności zawodowej sędziowie, adwokaci, radcowie prawni, doradcy podatkowi, pracownicy organów podatkowych, ale również pracownicy nauki, studenci wydziałów prawa oraz wszyscy zainteresowani tym działem prawa.

Komentarz uwzględnia stan prawny na dzień 1.08.2021 r.

Stanisław Bogucki

USTAWA

z dnia 28 lipca 1983 r.

o podatku od spadków i darowizn

(Dz.U. z 2021 r. poz. 1043)

ROZDZIAŁ 1

Przedmiot opodatkowania

Art. 1. [Zakres opodatkowania]

1. Podatkowi od spadków i darowizn, zwanemu dalej „podatkiem”, podlega nabycie przez osoby fizyczne własności rzeczy znajdujących się na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej lub praw majątkowych wykonywanych na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, tytułem:

- 1) dziedziczenia, zapisu zwykłego, dalszego zapisu, zapisu windykacyjnego, polecenia testamentowego;
- 2) darowizny, polecenia darczyńcy;
- 3) zasiedzenia;
- 4) nieodpłatnego zniesienia współwłasności;
- 5) zachowku, jeżeli uprawniony nie uzyskał go w postaci uczynionej przez spadkodawcę darowizny lub w drodze dziedziczenia albo w postaci zapisu;
- 6) nieodpłatnej: renty, użytkowania oraz służebności.

2. Podatkowi podlega również nabycie praw do wkładu oszczędnościowego na podstawie dyspozycji wkładem na wypadek śmierci oraz nabycie jednostek uczestnictwa na podstawie dyspozycji uczestnika funduszu inwestycyjnego otwartego albo specjalistycznego funduszu inwestycyjnego otwartego na wypadek jego śmierci.

Spis treści

1. Nabycie przez osoby fizyczne własności rzeczy lub praw majątkowych jako przedmiot opodatkowania (uwagi wstępne do art. 1)	25
1.1. Charakter podatku od spadków i darowizn	25
1.2. Podmioty podatku od spadków i darowizn	26

1.3. Przedmiot opodatkowania podatkiem od spadków i darowizn	31
1.4. Pojęcie rzeczy	32
1.5. Pojęcie praw majątkowych	38
2. Nabycie tytułem dziedziczenia, zapisu zwykłego, dalszego zapisu, zapisu windykacyjnego, polecenia testamentowego (art. 1 ust. 1 pkt 1)	41
2.1. Nabycie tytułem dziedziczenia	41
2.2. Zapis zwykły	68
2.3. Dalszy zapis	71
2.4. Zapis windykacyjny	72
2.5. Polecenie testamentowe	75
3. Darowizna i polecenie darczyńcy (art. 1 ust. 1 pkt 2)	76
3.1. Darowizna	76
3.2. Polecenie darczyńcy	84
4. Zasiedzenie (art. 1 ust. 1 pkt 3)	89
5. Nieodpłatne zniesienie współwłasności (art. 1 ust. 1 pkt 4)	96
6. Zachówek (art. 1 ust. 1 pkt 5)	103
7. Nieodpłatna renta, użytkowanie oraz służebność (art. 1 ust. 1 pkt 6)	108
7.1. Nieodpłatna renta	108
7.2. Nieodpłatne użytkowanie	111
7.3. Nieodpłatna służebność	112
8. Nabycie praw do wkładu oszczędnościowego oraz jednostek uczestnictwa funduszu inwestycyjnego (art. 1 ust. 2)	118
8.1. Uwagi ogólne	118
8.2. Nabycie praw do wkładu oszczędnościowego na podstawie dyspozycji wkładem na wypadek śmierci	120
8.2.1. Ogólna charakterystyka instytucji dyspozycji wkładem na wypadek śmierci ...	120
8.2.2. Ograniczenia podmiotowe, przedmiotowe oraz kwotowe dokonania dyspozycji wkładem na wypadek śmierci	121
8.3. Nabycie jednostek uczestnictwa na podstawie dyspozycji uczestnika funduszu inwestycyjnego otwartego albo specjalistycznego funduszu inwestycyjnego otwartego na wypadek jego śmierci	123

8.3.1. Odpowiednie stosowanie przepisów o funduszach inwestycyjnych otwartych ...	123
8.3.2. Konkluzje	126

1. Nabycie przez osoby fizyczne własności rzeczy lub praw majątkowych jako przedmiot opodatkowania (uwagi wstępne do art. 1)

1.1. Charakter podatku od spadków i darowizn

1. Obowiązująca od 11.08.1983 r. ustawa o podatku od spadków i darowizn uchyliła poprzednio obowiązującą ustawę z 19.12.1975 r. o podatku od spadków i darowizn¹. Ustawa ta jest trzecią z kolei ustawą regulującą opodatkowanie nabycia prawa własności i praw majątkowych w drodze spadkobrania lub darowizny². Pierwszą regulacją w powojennej historii Polski był dekret z 3.02.1947 r. o podatku od nabycia praw majątkowych³. Przedmiot opodatkowania dekretem był jednak szerszy niż wspomnianych obu ustaw, gdyż obejmował również opodatkowanie czynności cywilnoprawnych.
2. Powstanie obowiązku podatkowego w podatku od spadków i darowizn jest skutkiem zaistnienia stanów faktycznych mających swe oparcie w normach prawa prywatnego. W rezultacie ustawa w swojej konstrukcji odwołuje się do licznych instytucji prawa cywilnego⁴. Obejmując przedmiotem opodatkowania podatkiem od spadków i darowizn nabycie własności rzeczy lub praw majątkowych, ustawodawca w art. 1 ust. 1 u.p.s.d. w sposób wyraźny określa charakter prawny podatku od spadków i darowizn jako podatek majątkowy. Konieczną przesłanką opodatkowania tym podatkiem jest wzbogacenie (przysporzenie) się nabywcy prawa, a więc przyrost majątku podatnika pod tytułem darmym⁵. Istotną rolę w zakresie opodatkowania odgrywają rodzinne powiązania podatnika i spadkodawcy lub darczyńcy⁶.

¹ Dz.U. Nr 45, poz. 228.

² P. Smoleń, *Kształtowanie obciążenia w podatku od spadków i darowizn*, Lublin 2006, *passim*; P. Mańczyk, *Podatek od spadków i darowizn – ewolucja konstrukcji prawnej* [w:] *XXV lat przeobrażeń w prawie finansowym i prawie podatkowym – ocena dokonani i wnioski na przyszłość*, red. Z. Ofiarski, Szczecin 2014, s. 485–500.

³ Dz.U. z 1951 r. Nr 9, poz. 74 ze zm.

⁴ W zakresie związków podatku od spadków i darowizn z instytucjami prawa cywilnego zob. A. Goettel, *Podatek od spadków i darowizn* [w:] *Instytucje prawa cywilnego w konstrukcji prawnej podatków*, red. M. Goettel, M. Lemonnier, Warszawa 2011, s. 275–323.

⁵ Zob. wyroki NSA: z 16.02.2017 r., II FSK 87/15, LEX nr 2247671; z 6.06.2018 r., II FSK 1525/16, LEX nr 2526338; z 6.06.2018 r., II FSK 1526/16, LEX nr 2525350.

⁶ Zob. wyrok NSA z 15.11.2011 r., II FSK 970/10, LEX nr 1027125.

1.2. Podmioty podatku od spadków i darowizn

3. W świetle art. 217 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2.04.1997 r.⁷ określanie podmiotów podatków i danin publicznych następuje w drodze ustawy. Czyniąc zadość temu obowiązкови, ustawodawca w art. 1 ust. 1 u.p.s.d. określił podmioty będące podatnikami podatku od spadków i darowizn. Zgodnie z tym przepisem podmiotami tego podatku są wyłącznie osoby fizyczne, a więc istoty ludzkie jako podmiot prawa⁸. Warto zauważyć, że zgodnie z art. 135 ustawy z 29.08.1997 r. – Ordynacja podatkowa⁹ zdolność prawną i zdolność do czynności prawnych w sprawach podatkowych ocenia się według przepisów prawa cywilnego, jeżeli przepisy prawa podatkowego nie stanowią inaczej. Przepis ten odzwierciedla zasadę autonomii prawa podatkowego, nakazując badanie zdolności prawnej na tle regulacji prawa podatkowego, a dopiero w razie braku takowych – według przepisów prawa cywilnego¹⁰. Ustawodawca na gruncie podatku od spadków i darowizn w tym zakresie nie wprowadza żadnych odrębnych definicji, odwołując się do sposobu rozumienia osoby fizycznej i zakresu jej zdolności prawnej w prawie cywilnym. Podkreślenia przy tym wymaga, że na podleganie opodatkowaniu na podstawie art. 1 u.p.s.d. nabycia własności rzeczy lub praw majątkowych nie ma wpływu obywatelstwo osoby fizycznej będącej podatnikiem.
4. Stanu tego nie zmienia posłużenie się przez prawodawcę w art. 3 pkt 1 u.p.s.d. pojęciem siedziby. Zgodnie z tym przepisem podatkowi nie podlega nabycie własności rzeczy ruchomych znajdujących się na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej lub praw majątkowych podlegających wykonaniu na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, jeżeli w dniu nabycia ani nabywca, ani też spadkodawca lub darczyńca nie byli obywatelami polskimi i nie mieli miejsca stałego pobytu lub siedziby na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Zasady sztuki legislacyjnej i prawidłowa wyładnia językowa wyrazu „siedziba” nakazywałyby jego utożsamianie z siedzibą osoby prawnej. Tymczasem na gruncie ustawy o podatku od spadków i darowizn zwrot ten należy odczytywać jako siedzibę darczyńcy¹¹, który będąc osobą prawną lub jednostką organizacyjną niebędącą osobą prawną, której ustawa przyznaje zdolność prawną, nie mógłby z oczywistych względów być spadkodawcą. Warto w tym zakresie nadmienić, że do 31.12.1989 r. podatnikami po-

⁷ Dz.U. Nr 78, poz. 483 ze zm.

⁸ Szerzej na temat rozumienia istoty ludzkiej i jej podmiotowości prawnej zob. T. Chauvin, *Osoba fizyczna czy człowiek? Kilka refleksji na temat podmiotu prawa* [w:] *Principia. Pisma koncepcyjne z filozofii i socjologii teoretycznej. Filozofia prawa*, t. LXI–LXII, red. T. Bekrycht, J. Rabus, B. Wojciechowski, Kraków 2015, s. 123–142.

⁹ Dz.U. z 2020 r. poz. 1325 ze zm.

¹⁰ P. Pietrasz [w:] *Ordynacja podatkowa. Komentarz*, red. L. Etel, Warszawa 2017, s. 888, art. 135.

¹¹ S. Brzeszczyńska, *Podatek od spadków i darowizn*, Warszawa 2009, s. 65. Zob. również uchwała SN z 17.07.2003 r., III CZP 46/03, OSNC 2004/10, poz. 153.

datku od spadków i darowizn były również osoby prawne niebędące jednostkami gospodarki uspołecznionej¹².

5. Zdolność do bycia podmiotem podatku od spadków i darowizn jest immamentnie związana z podmiotowością prawną człowieka. Podmiotowość ta łączy się natomiast ze zdolnością prawną osoby fizycznej, która ma charakter funkcjonalny. Jak stwierdził Trybunał Konstytucyjny w orzeczeniu z 28.05.1997 r., „Zdolność prawna, o której mówią przepisy kodeksu cywilnego, ma charakter czysto funkcjonalny i odnosi się wyłącznie do instytucji prawa cywilnego. W szczególności nie można utożsamiać zdolności prawnej określonej w art. 8 k.c. z podmiotowością prawną w całym systemie prawa. Podmiotowość prawna przynależna jest każdemu człowiekowi. Zdolność prawna w zakresie prawa cywilnego może być natomiast uzależniona od etapu rozwoju życia ludzkiego”¹³. Powstanie zdolności prawnej osoby fizycznej następuje z momentem narodzin, a jej ustanie z chwilą śmierci¹⁴. W okresie tym trwa zdolność prawna osoby fizycznej, a więc zarazem zdolność do bycia podmiotem podatku od spadków i darowizn.
6. Mając na względzie, że zdolność do bycia podmiotem podatku od spadków i darowizn uzależniona jest od etapu życia człowieka, gdyż jej granice wyznaczają jego narodziny i śmierć, zasadnie są podnoszone w doktrynie wątpliwości co do zdolności prawnej dziecka poczętego (łac. *nasciturus*)¹⁵, w tym do bycia podmiotem podatku od spadków i darowizn¹⁶, a w szczególności w zakresie skuteczności dokonania darowizny na rzecz dziecka poczętego¹⁷. Wątpliwości o naturę prawną *nasciturusa* oddaje nazywanie go w piśmiennictwie „kandydatem na osobę fizyczną prawa cywilnego”¹⁸.

Poglądy doktryny prawa prywatnego są w tym zakresie podzielone i skupiają się wokół dwóch zasadniczych stanowisk. Zgodnie z pierwszym z nich dziecku poczętemu nie przysługuje, choćby minimalna, zdolność prawna, a odnoszące się do niego regulacje

¹² Zmiana ta nastąpiła na podstawie art. 5 pkt 1 ustawy z 28.12.1989 r. o zmianie niektórych ustaw regulujących zasady opodatkowania (Dz.U. Nr 74, poz. 443 ze zm.).

¹³ Orzeczenie TK z 28.05.1997 r., K 26/96, OTK 1997/2, poz. 19.

¹⁴ Zgodnie z art. 8 § 1 k.c. każdy człowiek od chwili urodzenia ma zdolność prawną. Należy nadmienić, że ustawą z 7.01.1993 r. o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży (Dz.U. Nr 17, poz. 78 ze zm.) z dniem 16.03.1993 r. dodano do tego artykułu § 2, zgodnie z którym zdolność prawną ma również dziecko poczęte, jednakże prawa i zobowiązania majątkowe uzyskuje ono pod warunkiem, że urodzi się żywe. Przepis ten został skreślony z dniem 4.01.1997 r. mocą art. 2 pkt 1 ustawy z 30.08.1996 r. o zmianie ustawy o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży oraz o zmianie niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 139, poz. 646 ze zm.).

¹⁵ B. Walaszek, *Nasciturus w prawie cywilnym*, PiP 1956/7, s. 121 i n.; M. Pazdan, *Osoby fizyczne* [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 1, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2012, s. 1055.

¹⁶ Zob. S. Babiarz, *Spadek i darowizna w prawie cywilnym i podatkowym*, Warszawa 2019, s. 516; A. Cudak [w:] S. Bogucki, A. Cudak, P. Pietrasz, W. Stachurski, K. Winiarski, A. Wrzesińska-Nowacka, *Podatek od spadków i darowizn. Komentarz*, Gdańsk 2015, s. 28, uwagi wstępne do art. 1; M. Kalinowski, *Podmiotowość prawna podatnika*, Toruń 1999, s. 202.

¹⁷ B. Walaszek, *Nasciturus...*, s. 121 i n.; wyrok SN z 7.10.1971 r., III CRN 255/71, OSNC 1972/3, poz. 59.

¹⁸ M. Pazdan, *Pozycja prawna dziecka poczętego* [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 1, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2007, s. 940.

mają na celu wyłącznie zabezpieczenie przyszłych interesów osoby fizycznej¹⁹. Pogląd ten odwołuje się do wywodzonej z tradycji prawa rzymskiego koncepcji, zgodnie z którą płód stanowi część matki (łac. *pars viscerum matris*), a tym samym nie stanowi samodzielnego podmiotu prawa²⁰. Pogląd ten z biegiem lat zaczął tracić na popularności na rzecz poglądu przeciwnego, zgodnie z którym nasciturusowi przynależy warunkowa zdolność prawna o charakterze ogólnym bądź ograniczona do określonego zakresu²¹. Również i ten pogląd ma swe źródło w prawie rzymskim i w zasadzie *nasciturus pro iam nato habetur, quotiens de commodis eius agitur*²², zgodnie z którą dziecko poczęte traktuje się jak już narodzone, ilekroć chodzi o jego korzyść, oraz *qui in utero est, perinde ac si in rebus humanis esset custoditur, quotiens de commodis ipsius partus quaeritur*, zgodnie z którą płód w łonie matki jest traktowany na równi z człowiekiem już urodzonym, ilekroć chodzi o korzyści samego płodu²³.

Pogląd zakładający warunkową zdolność prawną dziecka poczętego zasługuje na aprobatę. Warunkiem prawnym zdolności prawnej nasciturusa jest urodzenie się dziecka żywego. Pojęcie żywego i martwego urodzenia zostało wyjaśnione w załączniku nr 1 do rozporządzenia Ministra Zdrowia z 6.04.2020 r. w sprawie rodzajów, zakresu i wzorów dokumentacji medycznej oraz sposobu jej przetwarzania²⁴.

W zakresie dopuszczalności darowizny na rzecz dziecka poczętego wypowiedział się Sąd Najwyższy w wyroku z 7.10.1971 r., III CRN 255/71, uznając ją za dopuszczalną. Trafnie Sąd Najwyższy skonstatował w tym orzeczeniu, że „przepis art. 8 k.c., łączący zdolność prawną z urodzeniem, ma charakter zasady, w myśl której dziecko poczęte nie ma zdolności prawnej, nie może zatem być podmiotem praw i obowiązków. Takie jednak unormowanie nie wyłączało potrzeby uregulowania sytuacji prawnej nasciturusa w zakresie pewnych stosunków prawnych. Wszystkie wyjątki od zasady, której daje wyraz art. 8 k.c., są przejawem założenia, że zachodzi potrzeba prawna zabezpieczenia i ochrony praw dziecka poczętego na wypadek, gdy uzyska ono, zgodnie z art. 8 k.c., zdolność prawną”. Do podobnych wniosków doszedł Naczelny Sąd Administracyjny, który wyrokiem z 28.11.1985 r. uznał za dopuszczalną darowiznę na rzecz dziecka poczętego, lecz

¹⁹ Zob. S. Grzybowski, *Osoby fizyczne* [w:] *System Prawa Cywilnego*, t. 1, Część ogólna, red. S. Grzybowski, Ossolineum 1985, s. 309; R. Majda [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Część ogólna*, red. P. Księżak, M. Pyziak-Szafnicka, Warszawa 2014, s. 165, art. 8; J. Strzebinczyk [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2016, s. 35, art. 8.

²⁰ Zob. M. Pazdan, *Pozycja prawna...*, s. 943.

²¹ M. Pazdan, *Pozycja prawna...*, s. 943; J. Haberk, *Cywilnoprawna ochrona dziecka poczętego a stosowanie procedur medycznych*, Warszawa 2010, s. 81.

²² W. Rozwadowski, *Prawo rzymskie. Zarys wykładu wraz z wyborem źródeł*, Poznań 1992, s. 86.

²³ W. Rozwadowski, *Prawo rzymskie...*, s. 247.

²⁴ Dz.U. poz. 666 ze zm. Zgodnie z pkt 3 tego załącznika, urodzeniem żywym określa się całkowite wydalenie lub wydobyć z ustroju matki noworodka, niezależnie od czasu trwania ciąży, który po takim wydaleniu lub wydobyć oddycha lub wykazuje jakiegokolwiek inne oznaki życia, takie jak czynność serca, tętnienie pępowiny lub wyraźne skurcze mięśni zależnych od woli, bez względu na to, czy sznur pępowiny został przecięty lub łożysko zostało oddzielone.

jeszcze nieurodzonego mającą na celu zabezpieczenie przyszłych jego interesów (np. potrzeb mieszkaniowych), uznając, że zarazem skuteczność takiej darowizny wpływa na wymiar podatku od darowizny²⁵.

Wydaje się, że ze względu na warunkowy charakter podmiotowości prawnej nasciturusa, w powiązaniu z wykładnią językową art. 1 u.p.s.d., dziecko poczęte nie jest podmiotem podatku od spadków i darowizn. Wszak dziecko poczęte może być spadkobiercą lub obdarowanym z chwilą narodzin. W razie urodzenia się dziecka żywego podmiotem tego podatku będzie zatem osoba fizyczna. Na gruncie podatku od spadków i darowizn ustawodawca nie zdecydował się na odmienne uregulowanie tej kwestii. Z punktu widzenia podatku od spadków i darowizn warto zwrócić uwagę na kwestię dostrzeżoną przez Sąd Najwyższy, a mianowicie, że z zagadnieniem zdolności prawnej jest nierozdzielnie związana kwestia możliwości stania się podmiotem nie tylko praw, ale i obowiązków, podczas gdy dziecko poczęte nie może być podmiotem obowiązków²⁶. Podmiotem obowiązków, w tym mających swe źródło w opodatkowaniu podatkiem od spadków i darowizn, może być wyłącznie osoba fizyczna²⁷.

7. Jakkolwiek Kodeks cywilny wprost nie stanowi o momencie ustania zdolności prawnej osoby fizycznej, jej koniec następuje z momentem śmierci człowieka. Śmierć (zgon) jest zdarzeniem naturalnym kształtującym stan cywilny osoby fizycznej. Nieuregulowanie zagadnienia określania momentu śmierci sprzyjało rozwijaniu dyskusji na temat kryteriów stwierdzenia faktu i chwili śmierci, prowadząc do zgodnych wniosków o konieczności odwołania się w tym zakresie do dorobku nauk medycznych²⁸. Rozwój nauk medycznych i technik pozwalających na obserwowanie zmian zachodzących w ludzkim organizmie powodował ewolucję medycznej definicji śmierci. Śmierć początkowo pojmowana była w kontekście całego organizmu, jednak postęp medycyny w dziedzinie reanimacji i anestezjologii pozwalający na zastępowanie czynności serca czy płuc sztuczną aparaturą prowokował do pomijania tych organów w procesie definiowania śmierci. Współcześnie śmierć człowieka definiuje się przez pryzmat tzw. śmierci mózgu jako kryterium definiujące, przyjmując nieodwracalne ustanie funkcji pnia mózgu²⁹.

²⁵ Wyrok NSA z 28.11.1985 r., III SA 1183/85, LEX nr 23148. Zob. także J. Połuszyński, *Glosa do wyroku NSA z 28.11.1985 r.*, III SA 1183/85, OSP 1987/2, poz. 28; J. Winiarz, *Glosa do wyroku NSA z 28.11.1985 r.*, III SA 1183/85, OSP 1987/2, poz. 28; K. Wesołowski, *Glosa do wyroku NSA z 28.11.1985 r.*, III SA 1183/85, PiP 1987/2, s. 145–148.

²⁶ Wyrok SN z 7.10.1971 r., III CRN 255/71. Zob. także A. Dyoniak, *Pozycja nasciturusa na obszarze majątkowego prawa prywatnego*, RPEiS 1994/3, s. 55.

²⁷ Zob. S. Babiarczyk, *Spadek i darowizna*..., 2019, s. 294; S. Babiarczyk [w:] S. Babiarczyk, A. Mariański, W. Nykiel, *Ustawa o podatku od spadków i darowizn. Komentarz*, Warszawa 2010, s. 19, art. 1. Zob. również wyrok NSA z 22.09.2010 r., II FSK 597/09, LEX nr 784224.

²⁸ M. Pazdan, *Ustanie zdolności prawnej* [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 1, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2007, s. 952–953.

²⁹ Zob. Sposób i kryteria stwierdzenia trwałego nieodwracalnego ustania czynności mózgu, stanowiące załącznik do obwieszczenia Ministra Zdrowia z 4.12.2019 r. w sprawie sposobu i kryteriów stwierdzenia trwałego nieodwracalnego ustania czynności mózgu (M.P. z 2020 r. poz. 73) i przywołaną tam uniwersalną definicję śmierci, w myśl której jest nią „trwała utrata przytomności oraz trwała utrata wszystkich funkcji pnia mózgu.

Zgon i związane z nim następstwo prawne po spadkodawcy dokumentowany jest aktem stanu cywilnego – aktem zgonu, który stosownie do art. 92 ust. 2 ustawy z 28.11.2014 r. – Prawo o aktach stanu cywilnego³⁰, sporządza się na podstawie karty zgonu oraz protokołu zgłoszenia zgonu. Co do zasady, zgodnie z art. 11 ust. 1 ustawy z 31.01.1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych³¹, zgon i jego przyczyna powinny być ustalone przez lekarza, leczącego chorego w ostatniej chorobie. Jednakże stosownie do art. 11 ust. 2 ww. ustawy, gdyby stwierdzenie zgonu w ten sposób okazało się niemożliwe, wówczas stwierdzenie zgonu i jego przyczyny powinno nastąpić w drodze oględzin, dokonywanych przez lekarza lub w razie jego braku przez inną osobę powołaną do tej czynności przez właściwego starostę, przy czym koszty tych oględzin i wystawionego świadectwa nie mogą obciążać rodziny zmarłego. Osoby te, zgodnie z art. 11 ust. 4 zdanie pierwsze ww. ustawy, stwierdzają zgon i jego przyczyny, a następnie wypełniają wydawaną w tym celu kartę zgonu. Szczegółowy sposób stwierdzenia zgonu i jego przyczyny określa rozporządzenie Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z 3.08.1961 r. w sprawie stwierdzenia zgonu i jego przyczyny³². Należy jednak zaznaczyć, że pochodzące z lat 60. ubiegłego wieku przepisy nie przystają do aktualnej rzeczywistości i to nie tylko do sposobu organizacji systemu opieki zdrowotnej, ale i stanu prawnego Rzeczypospolitej Polskiej. Tym samym krytycznie należy ocenić zaniechania prawodawcy w znowelizowaniu zasad stwierdzania zgonu. Wypada nadmienić, że 21.11.2019 r. ukazał się projekt ustawy o stwierdzaniu, dokumentowaniu i rejestracji zgonów³³. Ustawa w zamyśle projektodawcy będzie miała zastosowanie do zgonów, które miały miejsce poza podmiotem leczniczym wykonującym działalność leczniczą w rodzaju: stacjonarne i całodobowe świadczenia zdrowotne. Jednakże poza skierowaniem projektu do konsultacji, projekt ten nie jest aktualnie dalej procedowany.

Niesporządzenie aktu zgonu w trybie przewidzianym Prawem o aktach stanu cywilnego stanowi zgodnie z art. 535 ustawy z 17.11.1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego³⁴ podstawową przesłankę zainicjowania postępowania o stwierdzenie zgonu przed sądem powszechnym – sądem rejonowym. Celem tego postępowania jest stwierdzenie, że określona osoba zmarła, a śmierć jest niewątpliwa³⁵. Pojęcie śmierci niewątpliwej nie jest jednak tożsame z pojęciem śmierci absolutnej, a stwierdzenie zgonu możliwe jest mimo

Może być spowodowana trwałym ustaniem krążenia lub krytycznym uszkodzeniem mózgu. W kontekście stwierdzania śmierci określenie „trwałe” oznacza utratę funkcji, która nie może powrócić spontanicznie i nie będzie przywrócona na drodze interwencji”.

³⁰ Dz.U. z 2021 r. poz. 709.

³¹ Dz.U. z 2020 r. poz. 1947.

³² Dz.U. Nr 39, poz. 202.

³³ Numer z wykazu prac legislacyjnych Rządowego Centrum Legislacji: UD369; <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12327506/katalog/12643146> (dostęp: 21.06.2021 r.).

³⁴ Dz.U. z 2020 r. poz. 1575 ze zm.

³⁵ A. Góra-Błaszczkowska [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 3, Artykuły 506–729, red. H. Dolecki, T. Wiśniewski, Warszawa 2013, s. 110, art. 535.

braku naocznych świadków śmierci³⁶. Prawomocne postanowienie sądu o stwierdzeniu zgonu stanowi podstawę sporządzenia aktu zgonu.

Wątpliwość co do śmierci osoby fizycznej, która zaginęła, nie pozwala na sporządzenie aktu zgonu przez kierownika urzędu stanu cywilnego ani na stwierdzenie zgonu przez sąd powszechny. W takiej sytuacji niezbędne jest wszczęcie i przeprowadzenie przed sądem rejonowym postępowania o uznanie za zmarłego uregulowanego w art. 29–32 k.c. Wszczęcie takiego postępowania warunkowane jest kumulatywnym ziszczeniem się dwóch przesłanek, a mianowicie faktycznym zaginięciem danej osoby oraz upływem czasu od zaginięcia³⁷. Ustawodawca zarazem zróżnicował terminy, z upływem których możliwe jest uznanie zaginionego za zmarłego³⁸. W sprawie o uznanie za zmarłego sąd powinien dążyć do ustalenia daty, która w świetle okoliczności sprawy jest najbardziej prawdopodobna jako data śmierci zaginionego. Dopiero gdyby materiał sprawy nie dawał żadnych podstaw do przyjęcia jakiejś daty jako najbardziej prawdopodobnej, może wchodzić w rachubę oznaczenie daty na podstawie przepisów powszechnie obowiązującego prawa³⁹. Prawomocne orzeczenie sądu o uznaniu za zmarłego stwarza domniemanie prawne, że zaginiony zmarł w chwili oznaczonej w orzeczeniu o uznaniu za zmarłego⁴⁰.

1.3. Przedmiot opodatkowania podatkiem od spadków i darowizn

8. Przedmiot podatku stanowi podstawowy element konstrukcji podatku, który może przejawiać się w dwóch wymiarach: ekonomicznym i prawnym⁴¹. Przedmiot opodatkowania podatkiem od spadków i darowizn został wyznaczony zamkniętym katalogiem tytułów nabycia własności rzeczy lub praw majątkowych i nie podlega wykładni roz-

³⁶ Zob. postanowienie SN z 30.11.1973 r., III CRN 277/73, OSNC 1974/10, poz. 173.

³⁷ A. Cudak [w:] S. Bogucki, A. Cudak, P. Pietrasz, W. Stachurski, K. Winiarski, A. Wrzezińska-Nowacka, *Podatek od spadków...*, s. 30, uwagi wstępne do art. 1.

³⁸ Zgodnie z art. 29 § 1 k.c. zaginiony może być uznany za zmarłego, jeżeli upłynęło lat dziesięć od końca roku kalendarzowego, w którym według istniejących wiadomości jeszcze żył; jednakże gdyby w chwili uznania za zmarłego zaginiony ukończył lat siedemdziesiąt, wystarcza upływ lat pięciu. Jednak stosownie do § 2 tego artykułu uznanie za zmarłego nie może nastąpić przed końcem roku kalendarzowego, w którym zaginiony ukończyłby lat dwadzieścia trzy. Ustawodawca przewidział zarazem krótsze terminy uznania za zmarłego w związku z katastrofą (art. 30 § 1–3 k.c.).

³⁹ Orzeczenie SN z 21.02.1953 r., C 2948/52, OSNCK 1953/4, poz. 122.

⁴⁰ Zgodnie z art. 31 § 1 k.c. domniemywa się, że zaginiony zmarł w chwili oznaczonej w orzeczeniu o uznaniu za zmarłego. Jako chwilę domniemanej śmierci zaginionego oznacza się chwilę, która według okoliczności jest najbardziej prawdopodobna, a w braku wszelkich danych – pierwszy dzień terminu, z którego upływem uznanie za zmarłego stało się możliwe (§ 2). Jeżeli w orzeczeniu o uznaniu za zmarłego czas śmierci został oznaczony tylko datą dnia, za chwilę domniemanej śmierci zaginionego uważa się koniec tego dnia (§ 3). Zgodnie natomiast z art. 32 k.c., jeżeli kilka osób utraciło życie podczas grożącego im wspólnie niebezpieczeństwa, domniemywa się, że zmarły jednocześnie.

⁴¹ W zakresie sposobu rozumienia pojęcia podatku w nauce prawa podatkowego zob. M. Kalinowski, *Pojęcie przedmiotu podatku*, „Toruński Rocznik Podatkowy” 2011, s. 4–18.

szerzającej⁴². W piśmiennictwie zwraca się uwagę, że jakkolwiek art. 1 ust. 1 u.p.s.d. stanowi o nabyciu „własności rzeczy lub praw majątkowych”, to *de facto* przedmiotem opodatkowania jest nabycie praw majątkowych⁴³. Pogląd ten zasługuje na akceptację. Do wniosku takiego prowadzi wykładnia językowa art. 44 k.c., zgodnie z którym mieniem jest własność i inne prawa majątkowe. W konsekwencji przedmiotem opodatkowania podatkiem od spadków i darowizn jest nabycie mienia jako ogółu praw majątkowych⁴⁴.

Nabycie w drodze tytułów, o których mowa w art. 1 i 1a u.p.s.d., ma charakter pochodny⁴⁵. Do tytułów nabycia własności rzeczy lub praw majątkowych podlegających opodatkowaniu należą:

- 1) dziedziczenie, zapis zwykły, dalszy zapis, zapis windykacyjny, polecenie testamentowe;
- 2) darowizna, polecenie darczyńcy;
- 3) zasiedzenie;
- 4) nieodpłatne zniesienie współwłasności;
- 5) nabycie własności rzeczy wspólnej (wspólnego prawa majątkowego) albo jej części przez niektórych dotychczasowych współwłaścicieli na dalszą współwłasność;
- 6) wyodrębnienie własności lokali na rzecz niektórych lub wszystkich współwłaścicieli;
- 7) zachówek, jeżeli uprawniony nie uzyskał go w postaci uczynionej przez spadkodawcę darowizny lub w drodze dziedziczenia albo w postaci zapisu;
- 8) nieodpłatne: renta, użytkowanie oraz służebność;
- 9) nabycie praw do wkładu oszczędnościowego na podstawie dyspozycji wkładem na wypadek śmierci;
- 10) nabycie jednostek uczestnictwa na podstawie dyspozycji uczestnika funduszu inwestycyjnego otwartego albo specjalistycznego funduszu inwestycyjnego otwartego na wypadek tego śmierci.

1.4. Pojęcie rzeczy

9. Rzecz stanowi przedmiot stosunku cywilnoprawnego, której nabycie pod określonymi tytułami podlega opodatkowaniu podatkiem od spadków i darowizn. Ustawa o podatku od spadków i darowizn nie definiuje jednak pojęcia rzeczy. W tym celu zasadne jest odwołanie się do sposobu rozumienia tego pojęcia na gruncie prawa prywatnego. Rzeczami w rozumieniu art. 45 k.c. są tylko przedmioty materialne. Doktryna uzupełniającą

⁴² A. Cudak [w:] S. Bogucki, A. Cudak, P. Pietrasz, W. Stachurski, K. Winiarski, A. Wrzesińska-Nowacka, *Podatek od spadków...*, s. 33, uwagi wstępne do art. 1.

⁴³ A. Goettel, *Podatek od spadków i darowizn* [w:] *Instytucje...*, s. 280.

⁴⁴ A. Cudak [w:] S. Bogucki, A. Cudak, P. Pietrasz, W. Stachurski, K. Winiarski, A. Wrzesińska-Nowacka, *Podatek od spadków...*, s. 42, uwagi wstępne do art. 1.

⁴⁵ W zakresie podziału sposobów nabycia własności zob. E. Gniewek, *Nabycie i utrata własności* [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 3, *Prawo rzeczowe*, red. E. Gniewek, Warszawa 2020, s. 263–267.

podkreśla, że rzeczami „są materialne części przyrody w stanie pierwotnym lub przetworzonym, na tyle wyodrębnione (w sposób naturalny lub sztuczny), że w stosunkach społeczno-gospodarczych mogą być traktowane jako dobra samoistne”⁴⁶. Zakres pojęciowy rzeczy wyznaczają tym samym dwie cechy: materialny charakter oraz wyodrębnienie z przyrody, pod względem fizycznym (materialnym) i prawnym⁴⁷. Rzeczami mogą być wyłącznie przedmioty materialne istniejące w danej chwili oraz wyodrębnione z ogółu całości. Rzeczami nie są zbiory rzeczy (praw)⁴⁸. Nie stoi to jednak na przeszkodzie do uczynienia przedmiotem czynności cywilnoprawnej i obrotu gospodarczego zespołu praw majątkowych i rzeczy. Przykładem takiego zespołu jest przedsiębiorstwo, które zgodnie z art. 55¹ *in principio* k.c. jest zorganizowanym zespołem składników niematerialnych i materialnych przeznaczonym do prowadzenia działalności gospodarczej. Zgodnie natomiast z art. 55² k.c. czynność prawna mająca za przedmiot przedsiębiorstwo obejmuje wszystko, co wchodzi w skład przedsiębiorstwa, chyba że co innego wynika z treści czynności prawnej albo z przepisów szczególnych. Jakkolwiek strony czynności prawnej mają swobodę w określeniu, które z elementów tworzących przedsiębiorstwo będą przedmiotem danej czynności prawnej, to jednak swoboda ta nie ma charakteru bezwzględnego. Swobodę tę ogranicza konieczność zachowania natury przedsiębiorstwa, a więc składników, które decydują o możliwości dalszego spełniania przez przedsiębiorstwo swych funkcji⁴⁹.

10. W doktrynie podejmuje się próby klasyfikacji rzeczy pod względem różnych kryteriów. Podstawowym podziałem ze względu na znaczenie prawne jest podział na rzeczy znajdujące się w obrocie (*res in commercio*) i wyłączone z obrotu (*res extra commercium*), nieruchomości i rzeczy ruchome, a także rzeczy oznaczone co do gatunku i co do tożsamości oraz rzeczy przyszłe⁵⁰.

Niebagatelny z punktu widzenia przedmiotu opodatkowania podatkiem od spadków i darowizn jest dychotomiczny podział na nieruchomości i rzeczy ruchome. Kodeks cywilny definiuje wyłącznie pojęcie nieruchomości. Zgodnie z art. 46 § 1 k.c. nieruchomościami są części powierzchni ziemskiej stanowiące odrębny przedmiot własności (grunty), jak również budynki trwale z gruntem związane lub części takich budynków, jeżeli na mocy przepisów szczególnych stanowią odrębny od gruntu przedmiot własności. *A contrario*, rzeczą ruchomą jest każda rzecz niebędąca nieruchomością⁵¹. Defi-

⁴⁶ J. Wasilkowski, *Zarys prawa rzeczowego*, Warszawa 1963, s. 8.

⁴⁷ Zob. M. Bednarek, *Mienie. Komentarz do art. 44–55 Kodeksu cywilnego*, Kraków 1997, s. 47.

⁴⁸ A. Cudak [w:] S. Bogucki, A. Cudak, P. Pietrasz, W. Stachurski, K. Winiarski, A. Wrzesińska-Nowacka, *Podatek od spadków...*, s. 37, uwagi wstępne do art. 1.

⁴⁹ Zob. wyrok SN z 25.11.2010 r., I CSK 703/09, LEX nr 724984.

⁵⁰ W.J. Katner, *Przedmioty stosunku cywilnoprawnego* [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 1, *Prawo cywilne – część ogólna*, red. M. Safjan, Warszawa 2012, s. 1299.

⁵¹ J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo rzeczowe*, Warszawa 2012, s. 22–23.

niując rzecz ruchomą, akcentuje się zarazem jej główną cechą, a mianowicie możliwość fizycznego przemieszczania rzeczy⁵².

Precyzując definicję nieruchomości, ustawodawca wyróżnił jej trzy postacie: nieruchomości gruntowe, budynkowe oraz lokalowe. Nieruchomościami gruntowymi ustawodawca określa części powierzchni ziemskiej stanowiące odrębny przedmiot własności. Szczególną kategorię gruntów stanowią nieruchomości rolne (grunty rolne), które art. 46¹ k.c. definiuje jako nieruchomości, które są lub mogą być wykorzystywane do prowadzenia działalności wytwórczej w rolnictwie w zakresie produkcji roślinnej i zwierzęcej, nie wyłączając produkcji ogrodniczej, sadowniczej i rybnej. Wyróżnienie w definicji nieruchomości kategorii gruntów ma szczególne znaczenie z uwagi na obowiązywanie w polskim prawie prywatnym zasady *superficies solo cedit*, wyrażonej w art. 48 i 191 k.c. Zgodnie z art. 48 k.c. z zastrzeżeniem wyjątków w ustawie przewidzianych, do części składowych gruntu należą w szczególności budynki i inne urządzenia trwale z gruntem związane, jak również drzewa i inne rośliny od chwili zasadzenia lub zasiania. Z kolei art. 191 k.c. stanowi, że własność nieruchomości rozciąga się na rzecz ruchomą, która została połączona z nieruchomością w taki sposób, że stała się jej częścią składową. Zasada ta nie ma jednak charakteru bezwzględnego. Jak trafnie podkreśla się w piśmiennictwie, budynki trwale związane z gruntem, wzniesione na działce rodzinnego ogrodu działkowego ze środków użytkownika tej działki stanowią odrębną od gruntu nieruchomość (art. 46 § 1 k.c.), a zatem są wyjątkiem od zasady *superficies solo cedit* wyrażonej w art. 48 i 191 k.c., natomiast inne obiekty, urządzenia i nasadzenia stanowią rzeczy w rozumieniu art. 45 k.c.⁵³

Drugą kategorią nieruchomości są nieruchomości budynkowe, którymi są trwale związane z gruntem budynki, które na mocy przepisów szczególnych stanowią odrębny od gruntu przedmiot własności⁵⁴. Nieruchomości te stanowią zatem wyjątek od zasady *superficies solo cedit*. Pomimo posłużenia się pojęciem budynku, Kodeks cywilny go nie definiuje. Zasadne tym samym wydaje się posłużenie definicją określoną w art. 3 pkt 2 ustawy z 7.07.1994 r. – Prawo budowlane⁵⁵, w myśl której jest nim taki obiekt budowlany, który jest trwale związany z gruntem, wydzielony z przestrzeni za pomocą przegród budowlanych oraz posiada fundamenty i dach. Zarazem zgodnie z art. 3 pkt 1 pr. bud. obiektem budowlanym jest budynek, budowla bądź obiekt małej architektury, wraz z instalacjami zapewniającymi możliwość użytkowania obiektu zgodnie z jego przeznaczeniem, wzniesiony z użyciem wyrobów budowlanych.

Trzecia kategoria nieruchomości wyróżniona w art. 46 § 1 k.c. obejmuje nieruchomości lokalowe, którymi są części budynków stanowiące na mocy przepisów szczególnych od-

⁵² W.J. Katner, *Przedmioty stosunku...*, s. 1307.

⁵³ S. Bogucki, *Glosa do wyroku NSA z 10.06.2009 r., II FSK 265/08, ZNSA 2010/1*, s. 158.

⁵⁴ Przykładem przepisów szczególnych mogą być regulacje m.in. art. 235, 272 i 279 k.c.

⁵⁵ Dz.U. z 2020 r. poz. 1333 ze zm.

rębny od gruntu przedmiot własności. W aktualnym stanie prawnym ustanowienie odrębnej własności nieruchomości lokalowych następuje na podstawie przepisów ustawy z 24.06.1994 r. o własności lokali⁵⁶. Zgodnie z jej art. 2 ust. 1 odrębne nieruchomości mogą stanowić samodzielny lokal mieszkalny, a także lokal o innym przeznaczeniu. Ustawa dopuszcza możliwość ustanowienia odrębnej własności lokalu w drodze umowy, jednostronnej czynności prawnej właściciela nieruchomości albo orzeczenia sądu znoszącego współwłasność.

11. Z pojęciem rzeczy nierozzerwalnie związane są pojęcia części składowej i przynależności. Postęp techniczny i skomplikowanie rzeczy sprawia, że coraz częściej rzeczy składają się z kilku elementów. Częścią składową rzeczy w myśl art. 47 § 2 k.c. jest wszystko, co nie może być od niej odłączone bez uszkodzenia lub istotnej zmiany całości albo bez uszkodzenia lub istotnej zmiany przedmiotu odłączonego. W świetle art. 47 § 3 k.c. nie stanowią części składowej rzeczy przedmioty połączone z nią tylko dla przemijającego użytku. Immamentną cechą pojęcia części składowej rzeczy stosownie do art. 47 § 1 k.c. jest niemożność bycia odrębnym przedmiotem własności i innych praw rzeczowych. Jak trafnie stwierdził Sąd Najwyższy, część składowa wraz z pozostałymi częściami rzeczy musi stanowić całość w sensie ekonomicznym. O tym, czy określone elementy stanowią części składowe jednej rzeczy złożonej, rozstrzyga obiektywna potrzeba gospodarczego znaczenia istniejącego między nimi fizycznego i funkcjonalnego powiązania, która może być zależna od aktualnie panujących poglądów i uwarunkowań technicznych⁵⁷.

Z kolei przynależnościami zgodnie z art. 51 § 1 k.c. są rzeczy ruchome potrzebne do korzystania z innej rzeczy (rzeczy głównej) zgodnie z jej przeznaczeniem, jeżeli pozostają z nią w faktycznym związku odpowiadającym temu celowi. Nie może być przynależnością rzecz nienależąca do właściciela rzeczy głównej (§ 2). Przynależność nie traci tego charakteru przez przemijające pozbawienie jej faktycznego związku z rzeczą główną (§ 3). Z punktu widzenia opodatkowania podatkiem od spadków i darowizn należy podkreślić, że zgodnie z art. 52 k.c. czynność prawna mająca za przedmiot rzecz główną odnosi skutek także względem przynależności, chyba że co innego wynika z treści czynności albo z przepisów szczególnych.

12. Z powodów moralnych nie można uznać za rzecz żywego ciała ludzkiego w ogólności, jego części, narządów, komórek czy tkanek. Również zwłoki ludzkie, jakkolwiek mają postać materialną oraz są wyodrębnione z przyrody, w rozumieniu art. 45 k.c. rzeczami nie są⁵⁸. Nie mogą stanowić one przedmiotu odpłatnego stosunku cywilnoprawnego, a pobieranie narządów czy tkanek może odbywać się wyłącznie za zgodą dawcy i nie

⁵⁶ Dz.U. z 2021 r. poz. 1048.

⁵⁷ Postanowienie SN z 6.04.2018 r., III CSK 316/17, LEX nr 2490597.

⁵⁸ J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo...*, s. 20; odmiennie M. Bednarek, *Mienie...*, s. 81–82, która uznaje zwłoki za rzecz niczyją wyjętą z obrotu (łac. *res extra commercium*).

może grozić utratą jego zdrowia lub życia⁵⁹. Dawstwo komórek, tkanek i narządów zostało tym samym oparte na zasadzie nieodpłatnego dawstwa⁶⁰. Zgodnie z art. 3 ust. 1 ustawy z 1.07.2005 r. o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów⁶¹ za pobrane od dawcy komórki, tkanki lub narządy nie można żądać ani przyjmować zapłaty, innej korzyści majątkowej lub korzyści osobistej. Jednocześnie stosownie do art. 3 ust. 2 ww. ustawy nie jest zapłatą i nie stanowi korzyści majątkowej lub osobistej zwrot kosztów pobrania, przechowywania, przetwarzania, sterylizacji, dystrybucji, przeszczepiania komórek, tkanek lub narządów i zastosowania u ludzi komórek lub tkanek pobranych od dawcy.

Wyjątkiem od powyższej zasady jest dopuszczenie do ograniczonego obrotu tkankami mającymi zdolność do regeneracji (np. krew i jej składniki, włosy), które po odłączeniu od ciała ludzkiego w celu innym niż przeszczepienie innej osobie stają się rzeczą w znaczeniu techniczno-prawnym⁶². Zasady oddawania oraz pobierania krwi i jej składników określa ustawa z 22.08.1997 r. o publicznej służbie krwi⁶³. Jak trafnie podkreśla się w piśmiennictwie, uwzględniając ekonomiczną naturę podatku od spadków i darowizn i związane z nią wzbogacenie podatnika wskutek przyjęcia majątku pod tytułem darmym, nabycie w drodze darowizny szpiku kostnego czy też krwi nie podlega opodatkowaniu⁶⁴. Zwolniony z opodatkowania jest również ekwiwalent w postaci posiłku regeneracyjnego otrzymanego przez dawcę czy rekompensata pieniężna przysługująca dawcom krwi rzadkich grup oraz dawcom poddanym zabiegowi uodpornienia lub innym zabiegom wykonywanym w celu uzyskania osocza lub surowic diagnostycznych. Ekwiwalent ten i rekompensata pieniężna oraz koszt zabiegów, jakim poddawani są dawcy, nie stanowią dla dawców darowizny.

13. Rzeczą nie są również zwierzęta, w tym także zwierzęta leśne⁶⁵. Zgodnie z art. 1 ust. 1 ustawy z 21.08.1997 r. o ochronie zwierząt⁶⁶ zwierzę jako istota żyjąca, zdolna do odczuwania cierpienia, nie jest rzeczą. Człowiek jest mu winien poszanowanie, ochronę i opiekę. Stosownie do art. 1 ust. 2 tej ustawy w sprawach w niej nieuregulowanych do zwierząt stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące rzeczy. Zwierzęta mogą stanowić przedmiot własności w rozumieniu art. 140 k.c.⁶⁷, a także być przedmiotem stosunków

⁵⁹ W.J. Katner, *Przedmioty stosunku...*, s. 1317.

⁶⁰ Szerzej o charakterze prawnym dawstwa komórek, tkanek i narządów zob. J. Haberko, I. Uhrynowska-Tyszkiewicz, *Ustawa o pobieraniu, przechowywaniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów. Komentarz*, Warszawa 2014, *passim*.

⁶¹ Dz.U. z 2020 r. poz. 2134.

⁶² Zob. E. Skowrońska-Bocian, M. Warciński [w:] *Kodeks cywilny*, t. 1, *Komentarz. Art. 1–449*¹⁰, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2013, s. 196, art. 45.

⁶³ Dz.U. z 2020 r. poz. 1777.

⁶⁴ A. Cudak [w:] S. Bogucki, A. Cudak, P. Pietrasz, W. Stachurski, K. Winiarski, A. Wrzesińska-Nowacka, *Podatek od spadków...*, s. 36, uwagi wstępne do art. 1.

⁶⁵ Zob. orzeczenie SN z 9.03.1973 r., I CR 58/73, LEX nr 2711470.

⁶⁶ Dz.U. z 2020 r. poz. 638.

⁶⁷ Uchwała SN z 12.04.1988 r., III CZP 22/88, OSNC 1989/9, poz. 136.

cywilnoprawnych, przy zachowaniu warunków humanitarnego traktowania⁶⁸, co jednak nie czyni z nich rzeczy w rozumieniu art. 45 k.c. Tym samym zwierzęta mogą być przedmiotem stosunków spadkowych, w ramach których traktowane są na równi z innymi składnikami mienia podlegającego dziedziczeniu⁶⁹. W sytuacji spadkobrania składnikiem masy spadkowej nie jest jednak zwierzę jako rzecz, lecz „prawo do zwierzęcia”, które stanowi postać szczególnego prawa podmiotowego majątkowego o charakterze bezwzględny⁷⁰. Ustawa o podatku od spadków i darowizn nie reguluje w sposób odrębny zagadnienia opodatkowania wchodzącego w skład spadku „prawa do zwierzęcia”. Wykładnia językowa art. 1 ust. 1 u.p.s.d., uzupełniona wykładnią systemową zewnętrzną oraz celowościową i płynącym z art. 1 ust. 2 ustawy o ochronie zwierząt nakazem odpowiedniego stosowania w sprawach nieuregulowanych w ustawie przepisów dotyczących rzeczy, prowadzi do wniosku, że „prawo do zwierzęcia”, stanowiąc składnik masy spadkowej, również podlega opodatkowaniu podatkiem od spadków i darowizn.

14. Szczególną rolę w obrocie prawnym i gospodarczym pełnią pieniądze. Zgodnie z art. 31 ustawy z 29.08.1997 r. o Narodowym Banku Polskim⁷¹ znakami pieniężnymi Rzeczypospolitej Polskiej są banknoty i monety opiewające na złote i grosze. Dla stwierdzenia, czy pieniądze są rzeczą w rozumieniu art. 45 k.c., a tym samym, w jakim zakresie ich nabycie podlega opodatkowaniu podatkiem od spadków i darowizn znaczenie ma rozróżnienie znaków pieniężnych od jednostek pieniężnych, które te znaki wyrażają. Występujące w obiegu znaki pieniężne jako jednostki pieniężne przez nie reprezentowane, nie funkcjonują samodzielnie w obrocie prawnym i nie stanowią przedmiotu stosunku cywilnoprawnego, a w konsekwencji nie są rzeczami ruchomymi⁷². Charakter rzeczy ruchomej może mieć jedynie przedmiot transakcji, np. złote monety⁷³. Rzeczą w rozumieniu art. 45 k.c. nie są również waluty cyfrowe⁷⁴. Akcje i dokumenty akcji stanowią papiery wartościowe, o ile nie występują w znaczeniu historycznym, także nie są rzeczami⁷⁵. Reasumując, przedmiotem opodatkowania podatkiem od spadków i darowizn będzie nabycie określonej sumy jednostek pieniężnych na podstawie zdarzenia cywilnoprawnego wymienionego w art. 1 u.p.s.d.⁷⁶, jak również rzeczy, np. złotych monet.

15. Nie są rzeczami niesamoistne części przyrody takie jak powietrze, woda płynąca⁷⁷. Zgodnie z poglądem wyrażonym przez Sąd Najwyższy w wyroku z 5.10.2020 r., prze-

⁶⁸ Zob. wyrok NSA z 31.05.2011 r., II FSK 77/10, LEX nr 1089026.

⁶⁹ M. Goettel, *Sytuacja zwierzęcia w prawie cywilnym*, Warszawa 2013, s. 204.

⁷⁰ M. Goettel, *Sytuacja...*, s. 204.

⁷¹ Dz.U. z 2020 r. poz. 2027.

⁷² W.J. Katner, *Przedmioty stosunku...*, s. 1218.

⁷³ Wyrok SN z 18.04.1980 r., IV CR 87/80, OSNC 1981/1, poz. 10.

⁷⁴ K. Zacharzewski, *Obrót walutami cyfrowymi w reżimie obrotu instrumentami finansowymi*, „Przegląd Sądowy” 2017/11–12, s. 148.

⁷⁵ Zob. postanowienie SN z 9.08.2018 r., V CZ 50/18, LEX nr 2530700.

⁷⁶ A. Cudak [w:] S. Bogucki, A. Cudak, P. Pietrasz, W. Stachurski, K. Winiarski, A. Wrzesińska-Nowacka, *Podatek od spadków...*, s. 37, uwagi wstępne do art. 1.

⁷⁷ J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo...*, s. 74.

mieszczące się masy powietrza nad gruntem, które wprawiają w ruch mechanizm za-
instalowanych turbin wiatrowych produkujących energię elektryczną, nie są częścią
składową tego gruntu, a tym samym pożytkiem naturalnym. Stanowią one rodzaj dobra
wolnego, wyłączonego z obrotu prawnego⁷⁸. Rzeczą w rozumieniu art. 45 k.c. nie jest
również energia elektryczna, której nie cechuje samoistność ze względu na wyodręb-
nienie⁷⁹. Z podobnych względów nie można uznać za rzecz złóż kopalin, którymi zgodnie
z art. 6 ust. 1 pkt 19 ustawy z 9.06.2011 r. – Prawo geologiczne i górnicze⁸⁰, jest naturalne
nagromadzenie minerałów, skał oraz innych substancji, których wydobywanie może
przynieść korzyść gospodarczą. Wydobywane metodą odkrywkową kopaliny stanowią
część składową nieruchomości gruntowej, a tym samym stanowią własność właściciela
gruntu⁸¹. Dopiero wyodrębnienie takich części przyrody jak np. wody (np. w butelce)
lub energii elektrycznej (np. w akumulatorze) pozwala na uznanie tych składników
przyrody za rzeczy.

1.5. Pojęcie praw majątkowych

16. Jakkolwiek nabycie praw majątkowych pod określonymi tytułami stanowi przedmiot
opodatkowania podatkiem od spadków i darowizn, to jednak ustawa nie definiuje po-
jęcia praw majątkowych. Tymczasem prawa majątkowe, obok własności, stanowią
składnik mienia w rozumieniu art. 44 k.c. Ustawodawca w art. 44 k.c. wyeksponował
własność dla ukazania jej szczególnego charakteru w kategoriach historycznych i kon-
stytucyjnych⁸². Prawa majątkowe, a wśród nich własność stanowią kategorię praw pod-
miotowych chronionych konstytucyjnie⁸³. Zgodnie z art. 64 ust. 1 Konstytucji RP każdy
ma prawo do własności, innych praw majątkowych oraz prawo dziedziczenia. Stosownie
do ust. 2 tego artykułu własność, inne prawa majątkowe oraz prawo dziedziczenia pod-
legają równej dla wszystkich ochronie prawnej. W naturze praw majątkowych leży ich
powiązanie z interesem ekonomicznym⁸⁴. Na majątkowy charakter praw majątkowych
zwrócił uwagę Sąd Najwyższy, stwierdzając, że powinny przedstawiać wartość mająt-
kową w obrocie, bez względu na to, czy są zbywalne (mogą stanowić przedmiot obrotu),
czy też są niezbywalne jako ściśle związane z określoną osobą, a także niezależnie od

⁷⁸ Wyrok SN z 5.10.2012 r., IV CSK 244/12, OSNC 2013/5, poz. 64.

⁷⁹ J. Szczygieł, *Ochrona konsumenta przed niedozwolonymi postanowieniami umownymi we wzorcach umów kompleksowych na rynku energetycznym*, Warszawa 2019, s. 95.

⁸⁰ Dz.U. z 2020 r. poz. 1064 ze zm.

⁸¹ Zob. wyrok SN z 19.02.2009 r., II CSK 467/08, LEX nr 1353151.

⁸² O historycznym i konstytucyjnym ujęciu własności zob. M. Habdas [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 2, *Własność i inne prawa rzeczowe (art. 126–352)*, red. M. Habdas, M. Fras, Warszawa 2018, s. 23–26, art. 140.

⁸³ M. Florczak-Wątor [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. P. Tuleja, Warszawa 2019, s. 215, art. 64.

⁸⁴ M. Czerniec, *Ewolucja podatku od spadków i darowizn z punktu widzenia celów ekonomicznych*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” nr 3018, „Ekonomia” 2007/15, s. 271–295.

tego, czy mają za przedmiot rzecz⁸⁵. W orzecznictwie podkreśla się ponadto, że dla odróżnienia praw majątkowych od praw o charakterze niemajątkowym niezbędne jest ustalenie, czy prawa te są bezpośrednio uwarunkowane interesem ekonomicznym uprawnionego⁸⁶.

17. W doktrynie prawa prywatnego prawa majątkowe dzieli się na: prawa rzeczowe (własność, użytkowanie wieczyste oraz ograniczone prawa rzeczowe – użytkowanie, służebności i zastaw), prawa obligacyjne, prawa na dobrach niematerialnych o charakterze majątkowym, prawa rodzinne o charakterze majątkowym, prawo do spadku⁸⁷. W kwestii uznania określonego prawa za prawo majątkowe wielokrotnie wypowiadał się Trybunał Konstytucyjny, uznając za prawa majątkowe m.in. prawo do odszkodowania⁸⁸, prawo najmu⁸⁹, spółdzielcze prawo do lokalu⁹⁰, odszkodowanie za nieruchomości wywłaszczone na podstawie tzw. dekretu warszawskiego⁹¹ czy odszkodowanie za bezzasadne zwolnienie z pracy⁹². Prawem majątkowym są środki pieniężne (jednostki pieniężne reprezentowane przez znaki pieniężne), np. stanowiące przedmiot umowy pożyczki⁹³. Prawem majątkowym jest również prawo dożywocia⁹⁴, a także wierzytelność osoby uprawnionej do zachowku⁹⁵. Natomiast zgodnie z dominującym w piśmiennictwie poglądem do praw majątkowych nie należy posiadanie, które traktowane jest jako podlegający ochronie stan faktyczny będący wyłącznie elementem praw podmiotowych⁹⁶.

18. Zasadne jest formułowane w doktrynie pytanie, czy pojęcie praw majątkowych jako przedmiotu opodatkowania podatkiem od spadków i darowizn należy rozumieć ściśle,

⁸⁵ Wyrok SN z 4.12.2002 r., III RN 206/01, OSNP 2003/24, poz. 585; wyrok SN z 9.03.2004 r., I CK 425/03, LEX nr 599735 oraz postanowienie SN z 8.10.1997 r., II CZ 108/97, OSNC 1998/4, poz. 57. Zob. również M. Bednarek, *Mienie...*, s. 20.

⁸⁶ Zob. uchwała SN (7) z 16.10.2009 r., III CZP 54/09, OSNC 2010/3, poz. 340; uchwała SN z 9.12.2005 r., III CZP 111/05, OSNC 2006/11, poz. 183; uchwała SN z 17.11.2009 r., III CZP 92/09, OSNC-ZD 2010/3, poz. 72.

⁸⁷ A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 1996, s. 129; M. Romanowski, *Podział praw podmiotowych na majątkowe i niemajątkowe*, PiP 2006/3, s. 28.

⁸⁸ Zob. wyrok TK z 5.09.2005 r., P 18/04, OTK-A 2005/8, poz. 88.

⁸⁹ Zob. wyroki TK: z 2.06.1999 r., K 34/98, OTK 1999/5, poz. 94; z 12.01.2000 r., P 11/98, OTK 2000/1, poz. 3; z 3.10.2000 r., K 33/99, OTK 2000/6, poz. 188.

⁹⁰ Por. wyroki TK: z 21.05.2001 r., SK 15/00, OTK 2001/4, poz. 85; z 29.06.2001 r., K 23/00, OTK 2001/5, poz. 124.

⁹¹ Zob. wyrok TK z 13.06.2011 r., SK 41/09, OTK-A 2011/5, poz. 40.

⁹² Wyroki TK: z 27.11.2007 r., SK 18/05, OTK-A 2007/10, poz. 128; z 22.05.2013 r., P 46/11, OTK-A 2013/4, poz. 42.

⁹³ A. Goettel, *Pożyczka w drodze przelewu bankowego na rzecz podmiotu zagranicznego a P.C.C. – glosa – II FSK 850/10*, M.Pod. 2012/8, s. 45–46; T. Modzelewski, *Problem kwalifikacji przedmiotu umowy pożyczki: czy na potrzeby PCC pożyczane pieniądze stanowią rzeczy, czy kreują prawo majątkowe? Zagrożenia i możliwości interpretacyjne na przyszłość*, M.Pod. 2015/2, s. 54. Zob. także wyrok NSA z 15.10.2004 r., FSK 597/04, LEX nr 149239.

⁹⁴ Postanowienie SN z 7.07.2004 r., I CK 119/04, LEX nr 2740516.

⁹⁵ Zob. wyrok SN z 25.02.1998 r., III RN 117/97, OSNP 1998/24, poz. 702; wyrok NSA z 15.11.2017 r., II FSK 2916/15, LEX nr 2426933.

⁹⁶ Zob. M. Warciński, *Służebności gruntowe według kodeksu cywilnego*, Warszawa 2013, s. 168.

wyłącznie jako aktywa, których nabycie prowadzi do powiększenia majątku nabywcy, czy też dopuszczalne jest szersze rozumienie tego terminu, a w konsekwencji przyjęcie, że w zakresie pojęcia praw majątkowych mieści się korzyść i przysporzenie w tym majątku w jakiegokolwiek postaci⁹⁷? Jak podkreślił Naczelny Sąd Administracyjny, „pojęcie praw majątkowych w ujęciu art. 1 ust. 1 u.p.s.d. nie należy interpretować wyłącznie jako aktywa (kierując się dosłownym brzmieniem analizowanego pojęcia), których nabycie powoduje powiększenie majątku nabywcy, lecz należy przyjąć, że chodzi o korzyść w jakiegokolwiek postaci uzyskanej przez ten majątek. W przypadku darowizny należy przyjąć, że art. 1 ust. 1 pkt 2 u.p.s.d. dotyczy darowizny wyłącznie jako umowy nazwanej, uregulowanej w art. 888–902 k.c., zaś nabycie praw majątkowych tytułem darowizny, o którym jest mowa w art. 1 ust. 1 pkt 2 u.p.s.d., może polegać na świadczeniu na rzecz obdarowanego, sprowadzającego się również do zmniejszenia pasywów obdarowanego poprzez zapłatę długu obdarowanego na rzecz osoby trzeciej”⁹⁸. Kierując się wykładnią celowościową, uzupełnioną wykładnią systemową, należy stwierdzić, że nabycie praw majątkowych trzeba rozumieć szeroko, jako każde przysporzenie w majątku – nie tylko prowadzące do wzrostu aktywów, lecz także prowadzące do zmniejszenia pasywów⁹⁹. Wniosek taki wzmacnia wykładnia art. 1 u.p.s.d. w zw. z art. 11 tej ustawy, zgodnie z którym, jeżeli na skutek przyjęcia spadku lub darowizny następuje zwolnienie nabywcy z zobowiązania albo jego wygaśnięcie, wartość tego zobowiązania wlicza się do podstawy opodatkowania.

Przysporzenia, w kontekście opodatkowania podatkiem od spadków i darowizn, nie można tym samym utożsamiać ze świadczeniem. Może być ono, aczkolwiek nie musi, być rezultatem świadczenia. Jakkolwiek naturą obu pojęć jest odniesienie korzyści, to jednak świadczenie *sensu stricto* zachodzi na tle stosunku zobowiązaniowego, prowadząc do uzyskania przez wierzyciela pewnej korzyści kosztem dłużnika¹⁰⁰. Tymczasem przysporzenie ma znaczenie szersze, obejmując każdą sytuację, w której czynność cywilnoprawna prowadzi do odniesienia korzyści majątkowej w następstwie powiększenia aktywów lub zwiększenia pasywów w majątku nabywcy praw majątkowych¹⁰¹.

⁹⁷ A. Goettel, *Podatek od spadków i darowizn* [w:] *Instytucje...*, s. 298.

⁹⁸ Wyrok NSA z 25.01.2013 r., II FSK 1125/11, LEX nr 1254213.

⁹⁹ Zob. A. Goettel, *Podatek od spadków i darowizn* [w:] *Instytucje...*, s. 298; R. Styczyński, *Ustawa o podatku od spadków i darowizn. Komentarz*, Warszawa 2014, s. 25.

¹⁰⁰ T. Dybowski, *Świadczenie* [w:] *System Prawa Cywilnego*, t. 3, *Prawo zobowiązań – część ogólna, część 1*, red. Z. Radwański, Ossolineum 1981, s. 71; P. Machnikowski [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2014, s. 597, art. 353.

¹⁰¹ A. Ohanowicz, *Niesłuszne wzbogacenie*, Warszawa 1956, s. 179–187, cyt. za T. Dybowski, *Świadczenie*, s. 72.

2. Nabycie tytułem dziedziczenia, zapisu zwykłego, dalszego zapisu, zapisu windykacyjnego, polecenia testamentowego (art. 1 ust. 1 pkt 1)

2.1. Nabycie tytułem dziedziczenia

19. Nabycie własności rzeczy znajdujących się na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej lub praw majątkowych wykonywanych na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej w drodze dziedziczenia stanowi jeden z podstawowych tytułów podlegania opodatkowaniu podatkiem od spadków i darowizn. Nabycie spadku w drodze dziedziczenia powoduje powstanie obowiązku podatkowego w podatku od spadków i darowizn, jednakże, jak trafnie podkreśla się w orzecznictwie sądowoadministracyjnym, przekształcenie się tego obowiązku w zobowiązanie podatkowe uzależnione jest od tego, czy skutkiem dziedziczenia jest przyrost czystej wartości majątku spadkobiercy¹⁰².

Dziedziczenie, jakkolwiek niezdefiniowane w Kodeksie cywilnym, stanowi zarazem podstawowe pojęcie prawa spadkowego¹⁰³, obejmujące swym zakresem sposoby wstąpienia przez inne osoby posiadające zdolność prawną w prawa i obowiązki majątkowe zmarłego. Wstąpienie w prawa i obowiązki majątkowe zmarłego stanowi tym samym przesłankę podlegania opodatkowaniu nabycia podatkiem od spadków i darowizn.

Zgodnie z art. 927 § 1 k.c. nie może być spadkobiercą osoba fizyczna, która nie żyje w chwili otwarcia spadku, ani osoba prawna, która w tym czasie nie istnieje. Jednakże ustawodawca dopuszcza wyjątek od zasady pozostawania spadkobiercy przy życiu w chwili otwarcia spadku, a mianowicie, stosownie do art. 927 § 2 k.c., dziecko w chwili otwarcia spadku już poczęte może być spadkobiercą, jeżeli urodzi się żywe. Przepis ten wprowadza tym samym fikcję prawną.

O ile zdolność wstąpienia w prawa i obowiązki majątkowe zmarłego, a więc do dziedziczenia osób fizycznych i osób prawnych nie budzi sporów w doktrynie, o tyle na tle zagadnienia zdolności dziedziczenia przez jednostki organizacyjne niebędące osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną¹⁰⁴, w piśmiennictwie prezentowane są dwa przeciwstawne sobie poglądy. Zgodnie z pierwszym z nich, dominującym,

¹⁰² Wyroki NSA: z 23.03.2011 r., II FSK 2001/09, LEX nr 1079995; z 18.01.2017 r., II FSK 3846/14, LEX nr 2254383.

¹⁰³ S. Wójcik, *Ochrona interesów jednostki w polskim prawie spadkowym w zakresie powołania do dziedziczenia*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze” 1981/98, s. 180.

¹⁰⁴ W piśmiennictwie można spotkać się z określającym jednostki organizacyjne niebędące osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną, pojęciem „ułamnych osób prawnych”. Pojęcie to zaczerpnięte zostało z dorobku A. Woltera wyróżniającego wśród podmiotów stosunków cywilnoprawnych poza osobami fizycznymi i prawnymi także inne podmioty (tzw. „ułamne osoby prawne”), którym wprawdzie nie przyznano osobowości prawnej, jednakże wyposażono je w pewne jej cechy, a wśród nich m.in. w zdolność prawną; por. A. Wolter, *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*, Warszawa 1986, s. 199.

podmioty te posiadają zdolność do bycia spadkobiercą¹⁰⁵. Zgodnie natomiast z poglądem przeciwnym, opierającym się na wyłącznej wykładni językowej art. 927 § 1 k.c., sam fakt przyznania jednostce organizacyjnej, o której mowa w art. 33¹ k.c. zdolności prawnej, a co za tym idzie – samodzielności w obrocie cywilnoprawnym, nie przesądza o uzyskaniu przez nią zdolności do dziedziczenia¹⁰⁶.

Wykładnia językowa art. 927 § 1 k.c., wprowadzając dychotomiczny podział osób posiadających zdolność dziedziczenia¹⁰⁷, wprost stanowi o osobach fizycznych i osobach prawnych, nie odnosząc się do jednostek organizacyjnych nieposiadających osobowości prawnej. Należy jednak zauważyć, że kategoria jednostek organizacyjnych niebędących osobami prawnymi, lecz wyposażonych w zdolność prawną, została wprowadzona do polskiego porządku prawnego ustawą z 14.02.2003 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny oraz niektórych innych ustaw¹⁰⁸. Jakkolwiek zmiana kategorii podmiotów posiadających zdolność prawną nie pociągnęła za sobą stosownej zmiany art. 927 k.c., to należy uznać, że jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej, którym ustawa przyznaje zdolność prawną, posiadają zdolność do dziedziczenia. To swoiste niedopatrzenie ustawodawcy w zakresie niedokonania podmiotowej zmiany art. 927 k.c. nie uzasadnia pozbawienia tej kategorii podmiotów zdolności do dziedziczenia. Po pierwsze, należy podkreślić, że zdolność do dziedziczenia stanowi zaledwie „wycinek” zdolności prawnej podmiotów prawa prywatnego¹⁰⁹. Po drugie, nie można tracić z pola widzenia normy art. 33¹ § 1 k.c., zgodnie z którą, do jednostek organizacyjnych niebędących osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną, stosuje się odpowiednio przepisy o osobach prawnych¹¹⁰. W konsekwencji odpowiedniego stosowania przepisów o osobach prawnych do jednostek organizacyjnych niebędących osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną, należy stwierdzić, że jednostki te posiadają zdolność do dziedziczenia testamentowego od momentu ich powstania w stopniu równym zdolności do dziedziczenia osób prawnych¹¹¹.

¹⁰⁵ J. Ciszewski, J. Knabe [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. J. Ciszewski, P. Nazaruk, Warszawa 2013, s. 1561, art. 927; J. Kremis [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2013, s. 1569–1570, art. 927.

¹⁰⁶ A. Kidyba, E. Niezbecka [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 4, *Spadki*, red. A. Kidyba, Warszawa 2015, s. 56–57, art. 927.

¹⁰⁷ A. Kawałko, J.S. Piątkowski, H. Witczak, *Spadek. Ogólna problematyka dziedziczenia* [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 10, *Prawo spadkowe*, red. B. Kordasiewicz, Warszawa 2015, s. 174.

¹⁰⁸ Dz.U. Nr 49, poz. 408.

¹⁰⁹ M. Pazdan, *Zdolność dziedziczenia w polskim prawie prywatnym międzynarodowym*, „Studia Cywilistyczne” 1974/24, s. 75.

¹¹⁰ W piśmiennictwie odosobniony jest pogląd uznający niemożność odpowiedniego stosowania tych przepisów w zakresie zdolności do dziedziczenia jednostek organizacyjnych niebędących osobami prawnymi, którym ustawa przyznaje zdolność prawną, z uwagi na brak odpowiedniej regulacji w odniesieniu do odpowiedzialności za długi spadkowe takich podmiotów, zob. A. Kidyba, E. Niezbecka [w:] *Kodeks cywilny...*, t. 4, red. A. Kidyba, s. 56–57, art. 927.

¹¹¹ A. Kawałko, J.S. Piątkowski, H. Witczak, *Spadek...*, s. 174.

20. Pojęcie dziedziczenia wpisuje się w szersze pojęcie konstytucyjnego prawa dziedziczenia. Zgodnie z art. 21 ust. 1 Konstytucji RP Rzeczpospolita Polska chroni własność i prawo dziedziczenia. Z kolei w myśl art. 64 ust. 1 Konstytucji RP każdy ma prawo do własności, innych praw majątkowych oraz prawo dziedziczenia. Warto zauważyć, że prawo dziedziczenia na tle przywołanych regulacji konstytucyjnych pozostaje w ścisłym związku z własnością, gdyż chronione konstytucyjnie prawo dziedziczenia zawsze pozostaje w zestawieniu z własnością¹¹². Dziedziczenie, jak trafnie skonstatował Trybunał Konstytucyjny w wyroku z 31.01.2001 r., P 4/99, prowadzi do utrwalenia prawa własności w sensie instytucjonalnym, a natura konstytucyjnej ochrony prawa do dziedziczenia sprowadza się do zakazu arbitralnego wywłaszczania przez państwo i działające w jego imieniu instytucje publiczne majątku osoby zmarłej. Konstytucyjna ochrona prawa do dziedziczenia stanowi tym samym zakaz nieuzasadnionego automatyzmu w pozbawianiu jakiejkolwiek kategorii osób prawa do dziedziczenia. Prawo dziedziczenia statuując trwałość majątku prywatnego, stanowi w konsekwencji gwarancję kontynuacji prawa własności osoby fizycznej po jej śmierci. Prawo do dysponowania majątkiem na wypadek śmierci podlega również ochronie na podstawie regulacji międzynarodowych. Zgodnie z art. 17 ust. 1 zdanie pierwsze Karty praw podstawowych Unii Europejskiej¹¹³ każdy ma prawo do władania, używania, rozporządzania i przekazania w drodze spadku mienia nabytego zgodnie z prawem.
21. Kodeks cywilny na określenie całości praw i obowiązków należących do spadkodawcy i obciążających go posługuje się niezdefiniowanym ustawowo pojęciem spadku¹¹⁴. Artykuł 922 k.c. określa natomiast cztery przesłanki uznania konkretnych praw lub obowiązków majątkowych za należące do spadku. Przesłanki pozytywne określone w art. 922 § 1 k.c. to posiadanie charakteru cywilnoprawnego oraz charakteru majątkowego, natomiast przesłanki negatywne – wymienione w art. 922 § 2 k.c. – to brak ścisłego związania z osobą zmarłego oraz nieprzejsięcie na oznaczone osoby niezależnie od tego, czy osoby te są spadkobiercami. Należy podkreślić, że do spadku nie należą prawa i obowiązki spadkodawcy wynikające z przepisów prawa podatkowego. Ich sukcesja możliwa jest wyłącznie na podstawie i w granicach przepisów Ordynacji podatkowej. W orzecznictwie sądowoadministracyjnym przyjmuje się, że w skład masy spadkowej nie wchodzi również odszkodowanie dochodzone przez spadkobierców, które nie istniało jako prawo majątkowe w momencie otwarcia spadku¹¹⁵. Odszkodowanie takie stanowi świadczenie przyszłe i niepewne¹¹⁶. W orzecznictwie sądowoadministracyjnym za należące do spadku uznaje się natomiast akcje nienotowane na rynku publicznym¹¹⁷.

¹¹² Wyrok TK z 31.01.2001 r., P 4/99, OTK 2001/1, poz. 15.

¹¹³ Dz.Urz. UE C 202 z 2016 r., s. 389.

¹¹⁴ Orzeczenie SN z 14.06.1934 r., C.I. 1320/33, OSN(C) 1934/12, poz. 820.

¹¹⁵ Wyroki NSA: z 16.01.2018 r., II FSK 3587/15, LEX nr 2449105; z 16.01.2018 r., II FSK 3588/15, LEX nr 2452830; z 16.01.2018 r., II FSK 3591/15, LEX nr 2453534; z 16.01.2018 r., II FSK 3590/15, LEX nr 2449179; z 19.02.2020 r., II FSK 735/18, LEX nr 3037072.

¹¹⁶ Wyrok NSA z 27.02.2020 r., II FSK 907/18, LEX nr 3034158.

¹¹⁷ Wyrok NSA z 24.02.2016 r., II FSK 3940/13, LEX nr 1991131.

Nabycie spadku następuje w drodze sukcesji uniwersalnej z chwilą jego otwarcia. Pojęcie sukcesji uniwersalnej, zwanej również generalną¹¹⁸, niezdefiniowane ustawowo, należy do pojęć języka prawniczego. Na tle zagadnienia opodatkowania podatkiem od spadków i darowizn warto zauważyć, że w zakresie nabywania w drodze dziedziczenia praw i obowiązków w piśmiennictwie wyróżnia się również sukcesję podatkową w sferze praw i obowiązków materialnego prawa podatkowego¹¹⁹.

22. Źródłem sukcesji, a więc powołania do spadku stosownie do art. 926 § 1 k.c., może być zarówno ustawa (tzw. dziedziczenie ustawowe), jak i wola spadkodawcy wyrażona w testamencie (tzw. dziedziczenie testamentowe). Czynnikiem decydującym o źródle powołania do spadku jest wola spadkodawcy. To spadkodawca w ramach swobody testowania¹²⁰ stanowiącej element autonomii woli rozporządza swoim majątkiem, dając temu wyraz w sporządzeniu testamentu. Dziedziczenie testamentowe ma tym samym, co do zasady, pierwszeństwo przed dziedziczeniem ustawowym¹²¹.

Niesporządzenie testamentu należy postrzegać w kategorii dorozumianej woli spadkodawcy. W sytuacji, w której spadkodawca nie powołał spadkobiercy albo gdy żadna z osób, które powołał, nie chce lub nie może być spadkobiercą, stosownie do art. 926 § 2 k.c., następuje dziedziczenie ustawowe co do całości spadku. Natomiast zgodnie z art. 926 § 3 k.c., z zastrzeżeniem wyjątków w ustawie przewidzianych, dziedziczenie ustawowe co do części spadku następuje wtedy, gdy spadkodawca nie powołał do tej części spadkobiercy albo gdy którakolwiek z kilku osób, które powołał do całości spadku, nie chce lub nie może być spadkobiercą. Będąca jedną z naczelných zasad polskiego prawa spadkowego zasada swobody testowania, nie ma jednak charakteru absolutnego. Wszelkie rozporządzenia majątkiem na wypadek śmierci mogą być dokonywane wyłącznie w ściśle określonych formach, z zachowaniem wymogów przewidzianych bezwzględnie obowiązującymi przepisami Kodeksu cywilnego¹²².

23. Co do zasady, zgodnie z art. 941 k.c., rozrządzić majątkiem na wypadek śmierci można jedynie przez testament. Pojęcie testamentu, choć występujące licznie wśród przepisów Kodeksu cywilnego, nie zostało zdefiniowane. Artykuł 941 k.c. ma charakter ogólny. Natomiast przepisy szczególne stwarzają możliwość rozporządzenia określonymi składnikami majątku w postaci form pozatestamentowych¹²³. Przykładami takich regulacji

¹¹⁸ L. Kaltenbek, W. Żurek, *Prawo spadkowe*, Warszawa 2016, s. 23.

¹¹⁹ A. Mariański, *Prawa i obowiązki następców prawnych w prawie podatkowym*, Warszawa 2001, s. 94.

¹²⁰ A. Cudak [w:] S. Bogucki, A. Cudak, P. Pietrasz, W. Stachurski, K. Winiarski, A. Wrześcińska-Nowacka, *Podatek od spadków...*, s. 48, art. 1 ust. 1 pkt 1.

¹²¹ Postanowienia SN: z 2.06.2000 r., II CKN 981/98, LEX nr 50873; z 29.04.2009 r., II CSK 637/08, LEX nr 610215.

¹²² L. Kaltenbek, W. Żurek, *Prawo...*, s. 41.

¹²³ W. Pyziół, *Pozatestamentowe formy dysponowania wkładem oszczędnościowym na wypadek śmierci* [w:] *Księga Pamiątkowa dla uczczenia pracy naukowej Profesora Kazimierza Kruczalaka*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 1999/5, red. A. Kubicka, s. 357–366.

są: art. 831 k.c., art. 56 ust. 1 ustawy z 29.08.1997 r. – Prawo bankowe¹²⁴, art. 82 ust. 1 ustawy z 28.08.1997 r. o organizacji i funkcjonowaniu funduszy emerytalnych¹²⁵, art. 14 ust. 1 pkt 2 ustawy z 5.11.2009 r. o spółdzielczych kasach oszczędnościowo-kredytowych¹²⁶, art. 11 ust. 1 ustawy z 20.04.2004 r. o indywidualnych kontach emerytalnych oraz indywidualnych kontach zabezpieczenia emerytalnego¹²⁷, art. 10d ust. 3 ustawy z 7.12.2000 r. o funkcjonowaniu banków spółdzielczych, ich zrzeszaniu się i bankach zrzeszających¹²⁸, art. 16 § 3 ustawy z 16.09.1982 r. – Prawo spółdzielcze¹²⁹, art. 48 ustawy z 20.04.2004 r. o pracowniczych programach emerytalnych¹³⁰.

W piśmiennictwie sporne jest, czy dyspozycję wkładem na wypadek śmierci należy traktować jako darowiznę¹³¹. W systemie polskiego prawa prywatnego brak szczególnej regulacji instytucji darowizny na wypadek śmierci. Sam brak zakazu jej czynienia nie sankcjonuje jednak tej instytucji jako dopuszczalnej. W uchwale z 13.12.2013 r. Sąd Najwyższy uznał, że dopuszczalne jest zawarcie umowy darowizny na wypadek śmierci, jeżeli jej przedmiotem są konkretne rzeczy lub prawa, a umowa nie jest sprzeczna z zasadami współżycia społecznego¹³². Sąd Najwyższy podkreślił zarazem, że będąca rodzajem darowizny darowizna na wypadek śmierci jest czynnością z zakresu prawa zobowiązań, zawieraną *inter vivos* z zastrzeżeniem warunku śmierci jednej ze stron czynności, do której nie ma zastosowania zakaz zawierania umów będących czynnościami *mortis causa*. W kontekście ewentualnego naruszenia art. 1047 k.c. Sąd Najwyższy zważył, że ustanowiony w nim zakaz nie obejmuje dopuszczalności zawarcia umowy darowizny na wypadek śmierci¹³³. Dziedziczenie wkładu oszczędnościowego na podstawie dyspozycji wkładem na wypadek śmierci stanowi nieodpłatne przysporzenie, wykazując w swej naturze podobieństwo do darowizny, a co za tym idzie, może być traktowane jako darowizna na potrzeby rozliczeń i ustalania wysokości zachowku w trybie art. 993 i 994 k.c.¹³⁴ Jednakże na gruncie opodatkowania podatkiem od spadków i darowizn kwalifikacja ta pozostaje bez znaczenia z uwagi na dyspozycję art. 1 ust. 2 u.p.s.d.

24. Polskie prawo prywatne nie przewiduje możliwości sporządzania testamentów wspólnych, stanowiąc w art. 942 k.c., że testament może zawierać rozrządzenia tylko jednego

¹²⁴ Dz.U. z 2020 r. poz. 1896 ze zm.

¹²⁵ Dz.U. z 2020 r. poz. 105.

¹²⁶ Dz.U. z 2020 r. poz. 1643 ze zm.

¹²⁷ Dz.U. z 2019 r. poz. 1808.

¹²⁸ Dz.U. z 2021 r. poz. 102 ze zm.

¹²⁹ Dz.U. z 2021 r. poz. 648.

¹³⁰ Dz.U. z 2020 r. poz. 686.

¹³¹ D. Rogoń [w:] *Prawo bankowe. Komentarz*, t. 1, red. F. Zoll, Kraków 2005, s. 489–490, art. 56; W. Pyziół [w:] *Prawo bankowe. Komentarz*, red. E. Fojcik-Mastalska, Warszawa 2007, s. 204, art. 56; E. Drozd, *Darowizna na wypadek śmierci*, „Rejent” 1992/1, s. 89.

¹³² Uchwała SN z 13.12.2013 r., III CZP 79/13, OSNC 2014/10, poz. 98.

¹³³ Uchwała SN z 13.12.2013 r., III CZP 79/13.

¹³⁴ Uchwała SN z 13.12.2013 r., III CZP 79/13; postanowienie SN z 27.09.2017 r., V CSK 50/17, OSNC-ZD 2018/4, poz. 54.

spadkodawcy. Testament stanowi tym samym jednostronną czynność prawną, co jest jego podstawową cechą. Pojęcie testamentu może być rozumiane na dwóch płaszczyznach: po pierwsze, jako oświadczenie woli spadkodawcy; po drugie, jako dokument zawierający oświadczenie woli spadkodawcy¹³⁵. Testament nie stanowi natomiast papieru wartościowego¹³⁶. Zarówno w judykaturze¹³⁷, jak i doktrynie¹³⁸ zgodnie przyjmuje się, że pojęcie testamentu, o którym mowa w art. 942 k.c., a co za tym idzie, zakaz rozporządzeń wspólnych odnosi się do dokumentu zawierającego oświadczenie woli więcej niż jednego spadkodawcy. Wykluczone tym samym jest sporządzenie testamentu, w którym dwie osoby sporządzają jedno, wspólne oświadczenie woli. *Per analogiam* wydaje się uzasadnione, by za dopuszczalne uznać sporządzenie testamentu na jednej kartce przez więcej osób, o ile każdy ze spadkodawców złoży odrębne oświadczenie woli (np. na odwrotnej stronie kartki)¹³⁹.

25. Zdolność testowania, a więc rozporządzania majątkiem na wypadek śmierci, ustawodawca połączył ze zdolnością do czynności prawnych. W myśl art. 944 § 1 k.c. sporządzić i odwołać testament może tylko osoba mająca pełną zdolność do czynności prawnych. Zgodnie z § 2 tego przepisu testamentu nie można sporządzić ani odwołać przez przedstawiciela. Zgodnie z art. 11 k.c. pełną zdolność do czynności prawnych nabywa się z chwilą uzyskania pełnoletności. Nie mają zdolności do czynności prawnych osoby, które nie ukończyły lat trzynastu, oraz osoby ubezwłasnowolnione całkowicie (art. 12 k.c.). Co do zasady, w myśl art. 21 k.c., osoby ograniczone w zdolności do czynności prawnych mogą bez zgody przedstawiciela ustawowego rozporządzać swoim zarobkiem, chyba że sąd opiekuńczy z ważnych powodów inaczej postanowi. Równocześnie, stosownie do art. 22 k.c., osoby ograniczone w zdolności do czynności prawnych uzyskują pełną zdolność w zakresie czynności prawnych, które dotyczą przedmiotów oddanych im do swobodnego użytku przez przedstawiciela ustawowego. Przepisy art. 944 § 1 i 2 k.c. stanowią *lex specialis* w stosunku do wyrażonych w art. 21 i 22 k.c. zasad rozporządzania zarobkiem i przedmiotami oddanymi do swobodnego użytku przez osoby ograniczone w zdolności do czynności prawnych¹⁴⁰.

Na tle zagadnienia zdolności testowania w piśmiennictwie akcentuje się brak systemowej spójności w zakresie z jednej strony braku zdolności do testowania osób niepełnoletnich, z drugiej natomiast wyposażenia małoletnich, którzy ukończyli lat szesnaście w upraw-

¹³⁵ S. Wójcik, F. Zoll, *Testament* [w:] *System Prawa Prywatnego*, t. 10, *Prawo spadkowe*, red. B. Kordasiewicz, Warszawa 2015, s. 343.

¹³⁶ G. Wolak, *Testament a znaleźne. Glosa do wyroku SN z 27.06.2007 r., II CSK 121/07*, „Edukacja Prawnicza” 2013/3, s. 38.

¹³⁷ Zob. uchwała SN (7) – zasada prawna z 22.03.1971 r., III CZP 91/70, OSNC 1971/10, poz. 168.

¹³⁸ Zob. A. Pająk-Kozub, *Testamenty wspólne w prawie polskim – uwagi de lege lata i de lege ferenda* [w:] *Prawo prywatne wobec wyzwań współczesności. Księga pamiątkowa dedykowana Profesorowi Leszkowi Ogiegle*, red. M. Fras, P. Ślęzak, Warszawa 2017, s. 327.

¹³⁹ Por. E. Skowrońska-Bocian, J. Wierciński [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 6, *Spadki*, red. J. Gudowski, LEX 2017, art. 942, nb 4.

¹⁴⁰ E. Skowrońska-Bocian, *Testament w prawie polskim*, Warszawa 2004, s. 31.

nienie do złożenia oświadczenia o uznaniu ojcostwa (art. 77 ustawy z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy¹⁴¹), możliwość pociągnięcia do odpowiedzialności odszkodowawczej małoletnich (art. 426 oraz 428 k.c.), którzy ukończyli lat trzynastu, czy wreszcie możliwość pociągnięcia do odpowiedzialności karnej nieletnich (art. 10 § 2 ustawy z 6.06.1997 r. – Kodeks karny¹⁴²), którzy ukończyli lat 15¹⁴³. Kwestia braku zdolności do testowania osób niepełnoletnich nie doczekała się jednak szerszej dyskusji w doktrynie prawa prywatnego.

26. Testament jest czynnością jednostronną, którego szczególną cechą jest jego odwołalność. Zgodnie z art. 943 k.c. spadkodawca może w każdej chwili odwołać zarówno cały testament, jak i jego poszczególne postanowienia. Odwołanie testamentu, stosownie do art. 946 k.c., może nastąpić na trzy sposoby. Po pierwsze, spadkodawca może sporządzić nowy testament. Nowy testament może zostać sporządzony w dowolnej formie, niezależnie od formy testamentu pierwotnego¹⁴⁴. Jeżeli jednak spadkodawca sporządził nowy testament, nie zaznaczając w nim, że poprzedni odwołuje, w myśl art. 947 k.c. ulegają odwołaniu tylko te postanowienia poprzedniego testamentu, których nie można pogodzić z treścią nowego testamentu. Po drugie, spadkodawca w zamiarze odwołania testamentu może go zniszczyć lub pozbawić cech, od których zależy jego ważność. Po trzecie, spadkodawca może dokonać w testamencie zmian, z których wynika wola odwołania jego postanowień.

Spadkodawca nie może zrzec się prawa do odwołania testamentu¹⁴⁵. Zdolność do odwołania testamentu nierozzerwalnie związana jest ze zdolnością testowania. Testament, podobnie jak w odniesieniu do czynności jego sporządzenia, nie może zostać odwołany przez przedstawiciela. Odwołanie testamentu należy oceniać z uwzględnieniem przesłanek nieważności testamentu, wyrażonych w art. 945 § 1 k.c. Przepis ten wprowadza trzy przesłanki stwierdzenia nieważności testamentu. Testament, jak i jego odwołanie, uważa się za nieważny wówczas, gdy został sporządzony w stanie wyłączającym świadome albo swobodne powzięcie decyzji i wyrażenie woli bądź pod wpływem błędu uzasadniającego przypuszczenie, że gdyby spadkodawca nie działał pod wpływem błędu, nie sporządziłby testamentu tej treści, a także wówczas, gdy testament został sporządzony pod wpływem groźby. Dążąc do zapewnienia pewności obrotu prawnego, ustawodawca zdecydował się na wprowadzenie granicy czasowej, do której możliwe jest podnoszenie zarzutu nieważności testamentu bądź jego odwołania. Zgodnie z art. 945 § 2 k.c., na nieważność testamentu z powyższych przyczyn nie można się powołać po upływie 3 lat od dnia, w którym osoba mająca w tym interes dowiedziała się o przyczynie nieważności, a w każdym razie po upływie 10 lat od otwarcia spadku.

¹⁴¹ Dz.U. z 2020 r. poz. 1359.

¹⁴² Dz.U. z 2020 r. poz. 1444 ze zm.

¹⁴³ M. Rzewuski, *Zdolność testowania – uwagi de lege lata i de lege ferenda*, „Przegląd Sądowy” 2020/6, s. 96.

¹⁴⁴ B. Kucia [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 6, *Spadki*, red. M. Fras, M. Habdas, LEX 2019, art. 946, nb 4.

¹⁴⁵ S. Wójcik, F. Zoll, *Testament*, s. 401.

27. Zasadą jest, że wola osoby dokonującej czynności prawnej może być wyrażona przez każde zachowanie się tej osoby, które ujawnia jej wolę w sposób dostateczny, w tym również przez ujawnienie tej woli w postaci elektronicznej. Tak zdefiniowane w art. 60 k.c. oświadczenie woli doznaje jednak ograniczeń w zakresie formy, w jakiej może zostać wyrażone oświadczenie woli na wypadek śmierci. W systemie polskiego prawa prywatnego testamenty funkcjonują w dwóch formach: jako testamenty zwykłe oraz testamenty szczególne. Do testamentów zwykłych zaliczamy testament holograficzny (własnoręczny), testament notarialny, testament allograficzny (urzędowy). Natomiast testamentami szczególnymi są: testament ustny, testament podróży oraz testament wojskowy. Wspólną cechą testamentów szczególnych jest możliwość skorzystania z tej formy rozporządzenia majątkiem na wypadek śmierci wyłącznie w sytuacji ziszczenia się okoliczności przewidzianych w przepisach Kodeksu cywilnego regulujących te formy testamentów (art. 952–954 k.c.). Przepisy Kodeksu cywilnego określają niezbędne elementy testamentu dla każdej z form warunkujące ważność złożonego oświadczenia woli.

Zarazem w piśmiennictwie, zwracając uwagę na dokonujący się postęp technologiczny, trafnie akcentuje się konieczność poddania pod dyskusję potrzeby wprowadzenia nowych form testamentu, np. w formie elektronicznej, videotestamentu bądź na różnych nośnikach danych¹⁴⁶. Postulat ten wydaje się zasadny. W dobie postępującej cyfryzacji możliwe staje się wykorzystanie nowoczesnych technik informatycznych do składania oświadczeń woli. Pewność obrotu prawnego wymaga jednak, by w odniesieniu do oświadczeń woli składanych na wypadek śmierci możliwe było co najmniej ustalenie osoby składającej oświadczenie oraz daty sporządzenia, przy zagwarantowaniu niemożności modyfikacji tego oświadczenia przez inne podmioty. *De lege ferenda* zasadne w tym kontekście wydaje się między innymi rozważenie możliwości zmiany warunków formalnych testamentu allograficznego np. przez dopuszczenie możliwości złożenia oświadczenia właściwemu organowi przez elektroniczną platformę usług administracji publicznej (ePUAP) i podpisanie podpisem zaufanym.

28. Testament holograficzny (własnoręczny) stanowi podstawowy rodzaj formy zwykłej testamentów. Artykuł 949 § 1 k.c. określa warunki formalne ważności testamentu własnoręcznego, do których należą: własnoręczne spisanie całości pismem ręcznym, podpisanie oświadczenia oraz opatrzenie testamentu datą. Jednakże brak daty nie zawsze będzie skutkował automatyczną nieważnością testamentu własnoręcznego. Testament nieopatrzony datą może zostać uznany za ważny i skuteczny wówczas, gdy jego sporządzenie nie wywołuje wątpliwości co do zdolności spadkodawcy do sporządzenia testa-

¹⁴⁶ Por. B. Kucia, *Testament elektroniczny – aktualne tendencje w wybranych systemach prawnych* [w:] *Rozprawy z prawa prywatnego. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Wojciechowi Popiołkowi*, red. M. Pazdan, M. Jagielska, E. Rott-Pietrzyk, M. Szpunar, Warszawa 2017, s. 1177–1192; M. Załucki, *Współczesne tendencje rozwoju dziedziczenia testamentowego – czyli nie tylko o potrzebie wprowadzenia videotestamentu do nowego kodeksu cywilnego*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2012/2, t. XXII, s. 44–46; M. Załucki, *Videotestament. Prawo spadkowe wobec nowych technologii*, Warszawa 2018, s. 56–65, 107 i n.

mentu, co do treści testamentu lub co do wzajemnego stosunku kilku testamentów (art. 949 § 2 k.c.).

W piśmiennictwie akcentuje się cechę poufności testamentu własnoręcznego¹⁴⁷. W czynności sporządzenia testamentu własnoręcznego, w przeciwieństwie do testamentów notarialnych czy urzędowych, nie biorą udziału inne osoby. To od wyłącznej woli sporządzającego testament spadkodawcy zależy, czy o jego sporządzeniu i brzmieniu poinformuje inne osoby. Poufność testamentu własnoręcznego niesie zarazem ryzyko wadliwości jego sporządzenia. Spadkodawcy często mogą nie zdawać sobie sprawy z konieczności dochowania warunków formalnych przewidzianych art. 949 § 1 k.c., a brak udziału notariusza czy urzędnika nie pozwala na wyprowadzenie spadkodawcy z błędu.

Warunkiem koniecznym uznania testamentu własnoręcznego za ważny jest jego podpisanie. W orzecznictwie wiele uwagi poświęcono zagadnieniu wpływu miejsca złożenia podpisu na ważność testamentu holograficznego. Na tym tle zarysowały się dwa przeciwstawne poglądy judykatury. Zgodnie z pierwszym z nich, dla którego reprezentatywna jest uchwała Sądu Najwyższego (7) z 5.06.1992 r., zasadą jest, że spełnienie obowiązku podpisania testamentu własnoręcznego następuje przez umieszczenie podpisu pod pismem zawierającym oświadczenie woli spadkodawcy. Pomędzy podpisem a oświadczeniem woli powinien zachodzić ścisły związek. Równocześnie Sąd ten podkreślił, że zasada ta może w szczególnych sytuacjach doznawać wyjątków, biorąc pod uwagę, że podpis będący znakiem testatora odzwierciedla też jego indywidualność z całym jej zróżnicowaniem. Równocześnie na wybór miejsca mogą wpływać inne szczególne okoliczności (np. podpis na drugiej stronie karty), które wpływają na ocenę ważności testamentu w ramach art. 958 k.c.¹⁴⁸ To liberalne stanowisko, uznające za konieczne istnienie „więzi intelektualnej” między podpisem a oświadczeniem woli, bez konieczności zachowania „więzi przestrzennej” ocenianej według odległości tych dwóch elementów testamentu¹⁴⁹, jest obecnie dominującym w orzecznictwie. Bardziej rygorystyczne stanowisko przedstawił SN w uchwale z 9.05.1995 r., stwierdzając, że osoba sporządzająca testament własnoręczny, która w jego treści wymienia swoje imię i nazwisko przed rozrządzeniem majątkiem, nie dopełnia tym samym obowiązku podpisania testamentu w rozumieniu art. 949 § 1 k.c.¹⁵⁰

Aktualnie coraz większe wątpliwości budzi możliwość uznania za testament własnoręczny oświadczenia woli sporządzonego w formie elektronicznej i opatrzonego kwalifikowanym podpisem elektronicznym. Uznanie takiego oświadczenia woli za ważny

¹⁴⁷ K. Osajda [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz. Spadki*, t. 4a, red. K. Osajda, Warszawa 2019, s. 431–432, art. 949.

¹⁴⁸ Uchwała (7) SN z 5.06.1992 r., III CZP 41/92, OSNC 1992/9, poz. 147. Zob. także uchwała SN z 23.04.1960 r., III CO 8/60, OSNCK 1961/1, poz. 27.

¹⁴⁹ Postanowienie SN z 11.12.2007 r., II CSK 357/07, LEX nr 623800.

¹⁵⁰ Uchwała SN z 9.05.1995 r., III CZP 56/95, OSNC 1995/9, poz. 127.